

İdris Küçükömer'in Batılılaşma ve Sivil Toplum Anlayışı

Emine Gülselcen KAFKASYALI (*)

Öz: İdris Küçükömer'in modernleşme, Batılılaşma, Türk modernleşmesi, demokrasi ve sivil toplum konularındaki düşüncelerini ele alan bu çalışmada, Küçükömer'i özgün kılan hususlar ortaya koyulmaktadır. İdris Küçükömer, Batı'nın günümüz siyasi yapısının oluşmasında feodal kurumlar ve burjuva sınıfının arasında yaşanan mücadelenin etkin olduğunu ve ortaya çıkan bütün siyasi, hukuki ve iktisadi gelişme ve düzenlemelerde bu mücadelenin izlerinin bulunduğunu ifade ediyor. Hâlbuki bizde bu yapıların mevcut olmadığını ve Batı'daki mücadelelerin yaşanmadığını bu sebeple yapacağımız Batılılaşma hamlelerimizin köksüz olduğunu ısrarla vurguluyor. İdris Küçükömer, Batılılaşma'nın bizde sadece taklit düzeyinde kalmasının, yapılan aktarımların toplumda karşılığının olup olmadığının değerlendirilmemesinin günümüze kadar devam eden siyasi anlayışımızdaki kırılmalara yol açtığını belirtmiştir. Türkiye'de sivil toplum meselesini ilk defa gündeme getirerek sivil toplumun Türkiye'de de inşa edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. İdris Küçükömer, toplumsal meselelere ilişkin birçok konuda hâkim anlayışı sarsacak nitelikte düşünceler ileri sürmüştür. Bütün bir ömrünü ontolojik ve epistemolojik arayışla geçiren, bu arayışı boyunca en acımasız soruları kendisine ve kendi toplumuna soran Küçükömer, ne olduğunu/olduğumuzu anlayabilmek ve sonrasında da ne olması/olmamız gerektiğini ortaya koyabilmek için yoğun bir mücadele vermiştir.

Anahtar Kelimeler: İdris Küçükömer, Batılılaşma, Sivil Toplum

İdris Kucukomer's Understanding of Westernization and Civil Society

Abstract: This study which addresses the thoughts of Idris Kucukomer on modernization, Westernization, Turkish modernization, democracy and civil society issues manifests the philosophy of Kucukomer which makes him unique. Idris Kucukomer asserts that the struggle between feudal organizations and the bourgeois classes as well as the traces of this struggle on all the generated political, legal and economic developments and orders have had an influence on the current political structure of the West. However, he emphasizes with persistence that we do not have these structures and the struggle experienced in the West has not taken place and therefore any Westernization steps are without foundation. Idris Kucukomer indicates that in Turkey, Westernization has remained merely on a level of affectation and the fact that no assessment has been made as to whether the transpositions have an equivalent in society has lead to the fracturing in our political understanding which continues to date. Idris Kucukomer pioneered putting the civil society issue on the agenda in Turkey and emphasized the necessity to establish a civil society. The ideas asserted by Idris Kucukomer regarding social issues have the capacity to discredit dominant views in numerous subjects. Kucukomer who spent his whole life in an ontological and epistemological search and challenged himself and his own society with the most brutal questions during this search displayed a profound struggle to understand what is/what we

*) Arş. Gör., Gazi Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Kamu Hukuku Bölümü. (e-posta: gulkafkasyali@yahoo.com.tr)

are and subsequently to manifest what should be/what we should be.

Keywords: Idris Küçükömer, Westernization, Civil Society

Makale Geliş Tarihi: 30.10.2016

Makale Kabul Tarihi: 23.12.2016

I. Giriş

İdris Küçükömer, Türk siyasal hayatı üzerinde önemli incelemeler yapmış, bu incelemeler ve değerlendirmeler neticesinde farklı düşüncelere ve görüşlere ulaşmış bir aydındır.¹ Onu, aynı epistemolojik ve ideolojik kökten beslenen diğerlerinden ayıran en önemli husus, beslendiği kaynaklar ışığında baktığı sosyal meseleleri değerlendirirken, sahip olduğu bilgileri, kabulleri ve daha da önemlisi bakış açısını da sorgulayabilmiş olmasındandır. Bu sorgulama onun dışlanmasına, görmezden gelinmesine ve hakaretlere uğramasına sebep olsa da ne aradığının bilincinde olarak, gördüğü yanlışların doğrularını aramak yolunda hiç geri adım atmamıştır. Belki de bir aydın olarak sergilenmesi gereken tavrın nasıl olacağına fevkalade bir örnek teşkil etmesi bakımından ve her ne kadar kendisi görmese de böyle bir tavır sergilemenin meyvesi olarak bugün, yaşadığı dönemden daha fazla anlaşılacak istenmektedir.

Bir devletin yaptıklarına ve uyguladığı politikalara getirdiği resmi açıklamaların, bu açıklamaları tartışılmaz görüp kabullere dönüştüren devlet aydınlarının topluma ve toplumun yapısına ilişkin söylediklerini bilimsel anlayış ve arayış süzgecinden geçirmek cesareti göstererek meseleleri değerlendiren İdris Küçükömer'in modernleşme, Batılılaşma, Türk modernleşmesi, demokrasi ve sivil toplum konularındaki düşüncelerini ele alan bu çalışmada, Küçükömer'i özgün kılan düşünceler ortaya koyulmaktadır. Sosyalist bir ideolojik perspektife sahip olmasına rağmen diğer sosyalistlerden ayrılan yanları, geleneksel Doğulu anlayışın eksiklerini ortaya koymasına rağmen Batılılaşmaya yönelttiği eleştiriler incelenmektedir.

II. Modernleşme veya Batılılaşma: "Türkiye Batılılaşamaz!"

Modernleşme, Batılı olmayan toplumların Batı'yı model alarak bir değişim sürecine girmesidir. Bu bakımdan Batılılaşma da aynı anlamda kullanılmaktadır. Modernite, Avrupa'da belirli siyasal, ekonomik, kültürel ve toplumsal gelişmelerin uzun yıllara yayılan ve kendi iç dinamikleriyle oluşan kendiliğinden bir değişim sürecidir. Modernleşme ise Batı dışı toplumların bilinçli bir çaba ile gerçekleştirmeye çalıştıkları müdahaleye dayalı bir süreçtir.

Modernleşme öncelikle iki farklı toplum yapısına işaret eder; modern toplum ve geleneksel toplum olmak üzere. Modern toplum ulaşılması gereken bunun için çaba harcanan bir toplum tipidir. Geleneksel toplum ise geride kalması gereken bünyesinde olumsuzlukları barındıran bir toplumu ifade eder. Modernleşme kuramları bu bakımdan

¹ İdris Küçükömer hakkında anılar, düşünceler ve yorumlar için bkz: Küçükömer, 2010.

modern topluma geçişin kaçınılmaz olduğunu, tüm toplumların geleneksel yapılarından sıyrılarak modern topluma geçeceği kabulünden yola çıkar (Beriş, 2003: 506).

Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik sistemi toprak rantı, ganimet ile vergi ve harçlara bağlıydı. Bu sistemin işleyebilmesi için askeri fetihler gerekiyordu. Düzenli işleyen bu sistem 16. yüzyıldan itibaren aksamaya başladı ve ilerleyen yüzyıllarda çökme aşamasına geldi (Kalaycıoğlu ve Sarıbay, 2000: XV). Fakat yönetici kesim Osmanlı Devleti'nin Batı karşısındaki konumunu değerlendirirken, askeri yenilgilere ve toprak kayıplarına rağmen uzun bir dönem dünya devleti olmanın oluşturduğu üstünlük duygusundan kopmamıştır (Köker, 1995: 125).

Batı'nın birkaç yüzyıldır başlayan ilerleme süreci neticesinde 17. yüzyılın sonları ve 18. yüzyılın başından itibaren Osmanlı Devleti askeri alanda çeşitli başarısızlıklarla karşılaşmış ve ekonomik sistemi genişleme üzerine kurulu bu sistem bozulmaya başlamıştır. Bu gerilemeyi durdurabilmek amacıyla ilk ıslahat hareketleri askeri alanda başlatılmıştır. Kaldı ki, bu yenileşme hareketlerinin amacı Batılılaşma ya da modernleşme değildi. Bu açıdan Batılı askeri uzmanlarla/kurumlarla temasın tek amacı, yeni teknik ve yöntemlerle eğitilmiş ve donatılmış bir ordunun oluşturulması olmuştur. O devirde Avrupa'ya giden çeşitli Osmanlı bürokratları gözlem ve nakillerinde yeni bir dünyaya dikkati çekmekle birlikte hürriyete parlamentoya ilişkin herhangi bir gözleme yer vermezler. Batı'nın Osmanlı için anlamı, hayat tarzı, zengin yaşam, ihtişamlı ve güzel bahçeler ve Batı musikisi olmuştur (Ortaylı, 2009: 40).

Batı'ya bakışın değişmesindeki ve modernleşme ya da Batılılaşma düşüncesinin ortaya çıkışındaki en önemli dönüm noktası Tanzimat Fermanı'dır. Nitekim Tanzimat Fermanı, artık yenileşme hareketlerinin sadece askeri alanla sınırlı kalamayacağını, devletin geriye gidişinin durdurulamayacağını anlaşılması, sosyal, ekonomik ve siyasi alanda da bazı değişikliklerin gerekliliğinin dışı vurumu olarak görülebilir.

Tanzimat bir yeniden yapılanma ve modernleşme projesidir. Tanzimat Fermanı da hem bir başlangıç hem de bir sonuçtur. Aslında Tanzimat dönemi, merkezileşmenin karşısındaki en ciddi sosyal yapının (Yeniçeri Ocağı'nın) kaldırılması ile başlamaktadır. Bu dönemde bürokrasi yeniden yapılandırılarak ilk defa resmi daireler kurulmuştur. Bu dönemde medenileşme hedef haline gelmiştir. Osmanlı devletinin medeni milletler arasında hak ettiği yeri alması amacı Cumhuriyet döneminde "muasır medeniyete ulaşma" amacıyla ifade edilen bir değişim programına dönüşecektir (Alkan, 2009: 382).

Osmanlı Devleti'nde modernleşme Avrupa'daki gibi burjuvanın oluşumu ve Sanayi Devrimi ile devam eden bir süreç sonucu gelişmemiştir. Osmanlı Devleti için modernleşme/Batılılaşma hareketleri genellikle, devletin kötü gidişatını engellemek, toprak kaybını önlemek, mali açıkları kontrol edebilmek amacıyla Batı'dan öncelikle askeri alanda devamında ise hukuksal alanda bazı kurumların alınması ve reformların yapılması ile başlayan bir süreç olarak kabul edilmektedir.

Osmanlı Devleti kendi bölgesinde var olma meselesiyle karşı karşıya olduğundan modernleşme önce askeri alanda başlamıştır. Devamında gündeme gelen siyasi ve ekonomik modernleşme çabası siyasi birlik ve ekonomik kalkınma kaygısından

kaynaklanmıştır. Bu açıdan Osmanlı modernleşmesi dayatmalar ve zorunluluklar karşısında iradi bir çözüm arayışı çabası şeklinde değerlendirilebilir (Alkan, 2009: 381). Niyazi Berkes ise ilk modernleşme düşüncesinin dışarıdan hiçbir etki olmaksızın sadece devlet yöneticilerinin düşünceleriyle başlamadığını, bu fikirlerde İstanbul'da bulunan Hıristiyan Avrupalı bir çevrenin etkisinin de olduğunu belirtmektedir (Berkes, 2008: 45).

Başka bir bakış açısına göre de geniş bir alan üzerinde hâkimiyeti olan Osmanlı Devleti, Batı Avrupa'nın Sanayi Devrimi'nden sonra sanayicilerinin bol ve ucuz hammadde bulmalarını, ürettikleri ürünlere yeni pazarlar bulmalarının önündeki en büyük engellerden biriydi. Osmanlı kapitülasyonlara rağmen kapitalizmin uluslararası ihtiyaçlarıyla büyük ölçüde çelişmekteydi. Kapitalist ülkelerin önünde iki tercih vardı. i) Avrupa'nın bazı etkin kesimlerine göre eskimiş Osmanlı yapısı kapitalizmin gereklerini karşılayacak biçimde yeniden düzenlenmesi, sultanın reformlara ikna edilmesi – gerekirse zorlanması- yoluyla başarılabilir. ii) Osmanlı'nın parçalanması ve ortaya çıkan yeni yapılar aracılığıyla istenen ekonomik ve siyasi sonuçların elde edilmesidir. İngiltere başta olmak üzere Batı'nın güçlenen sanayileri ilk aşamada birinci tercihten yana tavır koymuşlardır (Gevgeli, 1990: 28).¹

Osmanlı toplumunda piramidin en üstünde padişah yer almaktaydı ve yetkileri sınırsızdı. Uygulamada padişahın gücü kullardan oluşan bürokrasiye dayanıyordu. Devlet hizmetinde çalıştırılmak üzere gayrimüslim ailelerden devşiriliyordu. Bu sebeple Osmanlı bürokrasisinin toplumsal bir temeli yoktu ve köksüzdü.² Bürokrasinin sivil kesimini temsil eden ulema Tanzimat'la başlayan süreçte etkinliğini kaybetmiş ulemanın yerini Batılı eğitimden geçmiş aydınların almasıyla birlikte yönetim ve halk arasındaki uçurum daha da artmıştır. Batılı eğitimden geçen aydınlar halka yabancıydı. Sarayda Batı etkisinin artmasıyla kültürel açıdan ikili bir yapı oluşmuştu. Batı etkilerinin yoğun olduğu seçkin kültür ve İslam'ın etkisindeki halk kültürü. Tanzimat Fermanı Hıristiyan tebaaya yasa önünde eşitlik tanıdı ve Osmanlı Devletinde yaşayan herkesin haklarını teminat altına aldı. Bu ferman merkezi bürokrasinin padişah karşısında kendisini de güvence altına alması anlamına geliyordu. Bu şekilde her yenileşme hamlesinde bürokrasi gücünü hem padişah hem de halk karşısında arttırıyordu. Askeri okullar başta olmak üzere birçok Batılı tarz eğitim yapan okullar açıldı ve bu okullardan yetişenler Batılılaşma siyasetinin askeri ve sivil bürokraside taşıyıcısı oldular. Tanzimat dönemindeki yenileşme hareketlerinin başında bürokrasi yani devlet adamları vardır. Padişahlar öncü rol oynamışlarsa da yenileşme hareketleri yetkisini kısıtlamaya

¹ Küçükömer bu hususta benzer şekilde düşünmektedir. Osmanlı İmparatorluğunun çok inançlı ve etnik yapısının ortaya çıkardığı çeşitli huzursuzluklar Osmanlı ülkesini paylaşmak amacıyla Avrupa'daki milliyetçi akımın ve kapitalizmin zorlamaları ile körükleniyordu. Üst burjuva kurumları ve hakları imparatorlukta tanınırsa bu hakları sağlayan bir sınıfın yokluğu kargaşa halindeki imparatorluğun daha çabuk dağılmasını sağlayacaktı. Dışarıdan ve yukarıdan gelen hürriyet ilkesiyle parçalanma kolaylaşırken istenen mülkiyet hakkı ile Osmanlı devleti kapitalizme daha açık hale gelecekti (Küçükömer, 2012: 69).

² Türkiye bürokrasisi geleneği icabı gavurlukla özdeş düşünölmeye açıktır. İdeoloji olarak aktarılan Batı kanunları özü gereği emperyalistlerle işbirliği yapmaya mecbur yerli sermayedar sınıfın toprak ağalarının işine daha çok yaramıştı (Küçükömer, 1994: 96).

başladıkça geri çekilmiş bazen de muhalif olmuşlardır. Tanzimat döneminde aydınlar siyasal bakımdan en etkin biçimde ortaya çıktı ve yeniliklerde bu kesimde etkili olmaya başladı. Kanuni Esasın II. Abdülhamit tarafından ilanını sağlayan Genç Osmanlılar bir grup genç bürokrat, yazar ve subaydan oluşmaktaydı. II. Meşrutiyet ise asker-sivil bürokrasi ve aydınlardan oluşan Jön Türklerin askeri darbeyle iktidarı ele geçirmesiyle ilan edilmişti. Bu anlamda II. Meşrutiyet bürokrasinin başarısıdır. Osmanlı'nın Batılılaşma hareketleri Batı hayranlığı ve Batı toplumunun üst yapı kurumlarını aktarma şeklinde gerçekleşen bir öykünme hareketiydi. Düşünsel temeli olmayan yenileşme sürecinde devlet adamları da aydınlar da Batı'yı Batı yapan unsurları ve süreçleri değerlendirmemişlerdi. Bu gerçek çözümlerin bulunamamaya Batı karşısında Osmanlı'nın bağımlı olmasına yol açmıştır. Batılılaşma çabaları Batı'nın doğrudan ya da dolaylı baskılarıyla gerçekleştiğinden Batı'nın çıkarlarıyla örtüşen bir netice ortaya çıkarıyordu. Bu bakımdan Batılılaşma toplumun iç dinamiklerinin gelişmesine değil de bozulmasına ve gerilemesine yol açmıştır. Halkın Batılılaşma hareketlerine karşı tepkilerinin nedeni sadece dini ve kültürel değildi. Batılılaşma sürecinde dışa bağımlılığın artması halkın yoksullaşmasına neden olmuştur. Batılılaşma Batı'da gelişen kapitalizmin Osmanlı Devletine doğru yayılıp genişlemesine elverişli bir ortam sağladığı için Osmanlı bürokratları işbirlikçi konumuna düşmüştü (Canatan, 1995: 57-62).¹

Kapitalizm 19. yüzyılda Osmanlı'da asıl çıkarlarını Batıcı laik kapıkulu ya da bürokratlar vasıtasıyla sağladı. Yönetici bürokratlar devlet merkezlerindeki otonomileriyle, Batı kapitalistleri ve finans baronları ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkiyi sağladılar. Osmanlı toplumunun devlet yapısı, Osmanlı toplumuna nüfuz edebilmenin yolunu ancak bürokrasiden açıyordu (Küçükömer, 1994: 59).

Osmanlı bürokrasisi Jön Türk hareketiyle kapitalist ideoloji aktarmalarına devam ederken bir taraftan da burjuvazi oluşturmak istemektedir. İlerleyen yıllarda bu yeni sınıf sanayileşmede emperyalist ülkelerle bütünleşerek bürokrasiye karşı ağırlığını gittikçe arttırabilecekti. Yeteri derecede egemen iç sınıflar olmayınca Osmanlı bürokrasisi gâvur ideoloji yanında otokrasiyi de temsil eder olmuştur. Tarihi kördüğüm burada sıkışmış bürokrasi bir yandan tarihi otokrasiyi bir yandan da batılılaşma ya da yabancılaşmayı temsil etmiştir. Fakirleşen üretim araçları sahipleri, fakir köylüler İslami değerler sistemi içinde toplanmıştı. Bu kitleler yeterli bir bilince sahip olmadıklarından yerli ve yabancı sermayeye ve büyük toprak sahiplerine karşı olamayacaktı (Küçükömer, 1994: 95-96).²

¹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. (Doğan, 2014).

² Küçükömer'e göre milli mücadeleden beri devlet yönetimi başlangıçta bürokrat-çşraf egemenliğinde sürdürülürken devletçilik ile büyüyen ilkel birikim ve üstün kapitalist Batı'ya açık mülkiyet ilişkileri içinde II. Dünya Savaşı'ndan sonra yabancı sermayenin gelişi, ikili anlaşmalar ve emperyalizm ile Türkiye'yi tamamlama sürecine iyice dâhil etmiştir. Bu gelişmeyle bürokrasi Türkiye politikasında ağırlığını kısmen kaybetmiştir. Ağırlık tarihi bürokrasi karşısına kurulmuş olan doğucu-İslamcı cepheye dayanarak onu kullanarak oy sağlayabilen sermayedar ve büyük toprak sahibi sınıflara kaymıştır. Netice'de sınıfsız toplum iddiası ile sermaye ve emek arasında tamamlama olduğu bir çelişki olmadığı iddiası karşısında politikada işçi sınıfı dışında

Küçükömer'e göre, istenilmesine rağmen emperyalist şartlar altında yeterince kapitalist bir düzene geçilemezken Batıdan alınan (özellikle medeni kanun) sermaye ile emek arasında bir ayırım yapmamış sermayenin sömürücü niteliğini göz ardı etmiştir. Bu şekilde hukuki, politik ve eğitime ait ve bu tarz Batı kurumları ile aslında kapitalist ideoloji alınırken farkında olunmadan tarihi süreci gözlemlemeyerek bir çeşit modern kapitülasyonlar kabul edilmişti. Bu şekilde sermaye ile emek sadece üretim aracı olarak ele alınıp sermayenin sömürücü karakteri göz ardı edilince bu kanunlar ve kurumlar sınıfsız toplum iddiasıyla örtüşüyordu.¹

Tanzimat'la birlikte eski ile yeni arasında bir ikilik doğmuştur. Yeninin yanında geleneksel kurumlar da devam etmiştir. Batılılaşma hareketleriyle 19. yüzyıl sonlarında pozitif bilimin, kural oluşturulması ya da sorunların akılcı çözümlerinde dinin yerini alabileceği alternatifini üzerinde tartışılmaya başlamıştı (Kalaycıoğlu ve Sarıbay, 2000: XVI). Bu sebeptendir ki 19. yüzyıl Osmanlı düşüncesi, dinin esas alınarak geçmiş parlak günlere dönülebileceğini düşünenlerle devletin ancak Batılı bir anlayışın ve pozitif bilimin kabul edilmesiyle kurtarılabilirliğini düşünenler arasındaki çatışmaları da bünyesinde barındırır (Kalaycıoğlu ve Sarıbay, 2000: XVII).

Askeri ıslahatlarla başlayan süreçte Batı'ya yaklaşım önceleri faydacı bir düşünceye dayanıyordu. Fakat ilerleyen dönemde Batı'dan yalnız ilim ve fen alınıp milli değerler muhafaza edilsin şeklindeki bu düşünce yerini Batı hayranlığına bırakmaya başlamıştır (Beriş, 2003: 514).

Burada üzerinde önemle durulması gereken bir husus gözden kaçırılmaktadır. Bu husus, kötü gidişin veya yıkılmanın engellenebilmesine yönelik yapılan ıslahat hareketleri ile modernleşmenin birbirinden çok ayrı olduğudur. Modernleşmeyi ıslahat veya reform ile bir tutmak, modernleşmeyi sadece olması gereken ve olumlu gören bakışa indirgemek olacaktır. Oysa ıslahat ya da reform tabii olarak duruma göre olumlu görülmesi gereken bir nitelik gösterirken, modernleşme bütünüyle bile olumsuz görülebilmektedir. Nitekim İdris Küçükömer, modernleşmeyi Batı'ya ait unsurların ve değerlerin Batı dışı birimler tarafından model hatta ideal olarak görülüp benimsenmesi şeklinde kabul etmektedir. Bu sebeple de Türkiye'nin Batılılaşmasının mümkün olmayacağını iddia etmektedir. Ona göre Osmanlı ve ona bağlı olarak Cumhuriyet düzeni yabancılaştırılmış bir düzendir ve bu yabancılaştırılmış düzenle Batılılaşmak özdeştir.

Küçükömer'in Batılılaşmaya ilişkin görüşlerine değinmeden önce Batı siyasi düşüncesine ve bu düşüncelerin Batı'nın kurumlarına, sosyal yapısına nasıl yansıtıldığına ilişkin bakışını izah etmek gerekmektedir ki, bu onun Batı ile Osmanlı'yı ve/veya

bürokrasinin (zamanla ağırlığı azalsa dahi) büyük toprak sahiplerinin ve yerli yabancı sermayenin oyunu olacak ve devlet bunlara kalacaktı (Küçükömer, 1994, 89).

¹ Bürokrasi kendi çağında sivil Batı toplumuna özenirken veya özendirilirken Batı toplumundaki sınıfları ve sınıf meselelerini Türk toplumunda görememiştir. Bu bakış açısıyla da Türk toplumunun sınıfsız bir toplum olduğu tezini öne sürmüştür. Küçükömer sınıfların Batıdaki gibi açıkça ortaya çıkmadığı bir dönemde dahi Türk toplumunun sınıfsız olduğunun iddia edilemeyeceğini söyler (Küçükömer, 1994: 88).

Türkiye Cumhuriyeti'ni hangi noktalarda karşılaştırdığını ve nasıl sonuçlara ulaştığını kavramamız açısından önemlidir.

Küçükömer, öncelikle Batı'nın günümüz siyasi yapısının oluşum sürecini şu şekilde izah ediyor: feodalite kurumları, burjuvanın sermaye birikimini ve daha büyük üretimi engelleyici ve feodalite düzeninin kapitalist düzene dönüşünü engelleyici rol oynadı. Fakat kapitalist sistemin gelişimini durduramadı. Batı kurumları bu engelleme ve çekişmelerin neticesinde ortaya çıktı. Bizim tarihimizde ise bahsi geçen yapılar arası, değil çatışmaların yaşanması, yapılar bile mevcut değildi. Bu durum Küçükömer'e göre bizim Batılılaşma hareketimizin köksüzlüğünü ortaya çıkarmaktadır. Avrupa'da çeşitli iç çatışmaların yaşandığı sürecin neticesinde 1789 Fransız İhtilali gerçekleşti ve sermayeye sahip burjuva, kapitalist sistemin/üretim ilişkilerinin gelişmesini güçlendiren siyasi, hukuki, askeri vb. kurumları oluşturdu. Aynı zamanda teokratik egemenlikten vazgeçilerek laiklik ilkesine geçildi ve mutlak teokratik egemenlik ortadan kalktı. Fakat burjuvanın talepleri devam etmekle birlikte gerçek demokrasiye de ulaşılamamıştı. Çünkü oy ve seçilme hakkı bütün halka değil sadece üretim araçları sahibine sağlanıyordu. Sermaye sahipleri asıl egemen sınıf olmaya yöneldiler. Küçükömer'e göre insanlar gittikçe gelişen kapitalist toplum içinde doğacak, orada büyüyecek, eğitilecek ve şartlandırılacaktı. Böylece sivil toplumun kurulmuş olduğu iddia edildi, fakat esasında burjuvazi kendi sınıfsal egemenliklerini kısmen asilzadelere, işçiler ve köylülere karşı politik, hukuki bir sözleşmeyle sağlamaya gidiyordu. Ancak tarihi gelişmeler bu sözleşmenin niteliğini değiştirecekti (Küçükömer, 2012: 35).

Birikim ve geniş pazar Sanayi Devrimini getirdi. Bu makineli ve kitle halinde üretim olmakla birlikte işçi sınıfının da gecikmeli de olsa büyümesi demektir. Fakat sermayenin büyümesi devletleri dışarıya açılmaya zorluyordu. Bu durum emperyalizmi ortaya çıkardı. Şöyle ki, Batı'da üretim güçlerinin daha da gelişebilmesi henüz kapitalistleşmemiş kapitalizm öncesi üretim aşamasında olan ülkelerde pazar edinmeyi, ucuz hammadde elde etmeyi veya kontrol etmeyi gerektiriyordu. Küçükömer'e göre, kapitalist öncesi üretim aşamasındaki ülkelerde ekonomik, politik, eğitim vb. alanlarda işbirlikçilerin bulunması ve oluşturulması gerekecekti bu halde. Buna yönelik olarak kapitalizmin bazı üst yapı kurumlarının benzerlerinin kurulması bu ülkelerde teşvik edilmeliydi. Osmanlılarda Batılılaşmak için Batı kurumlarının alınmaya başlanmasının bu döneme denk gelmesi tesadüf değildi. Kapitalizm bunu yapacak iç grupları diğer ülkelerde olduğu gibi Osmanlıda da buldu (Küçükömer, 2012: 35).

Küçükömer'e göre; ayan ve bürokratların yeni hukuki mülkiyet talebi ve Batılı bazı haklara kavuşma isteği ile Sanayi Devrimini gerçekleştirmiş, pazar ve hammadde sağlama ihtiyacında olan Batı'nın talepleri örtüşüyordu. Kapitalist devletler Osmanlı pazarına girmek için gerekli ortamın sağlanması isteği ile bürokrat ve ayan kesimin de Batının kurumlarının alınarak kendi can ve mal güvenliğinin sağlanması hususunda ittifak halinde idiler.

Kapitalist toplumlarda baş gösteren işçi hareketleri ile işçiler kapitalist sistemin temelinde dokunmaksızın bazı tavizler ve kazançlar olarak kapitalizmle büyük ölçüde bütünleştiler. İşçi sınıfının bu talepleri sömürgelerden elde edilenlerle

gerçekleştiriliyordu. Böylece Batı'da sınıflar arasında geçici ve nispi bir denge kuruluyordu. Devlet toplumdaki sınıflardan ayrı, otonom, bitaraf ve sınıflar üstü imiş gibi duruyordu. Aslında mülkiyet ve sınıf meselelerini geçici olarak sömürge ve yarı sömürgelere ihraç etmiş bulunuyorlardı (Küçükömer, 2012: 36).

Küçükömer'e göre, Batı tipi ticaret kanunları alınmıştı. Batı kapitalizmi imparatorluğa girip onu dağıtıyor ve kendine gerekli olanı da kontrol altına alıyordu. Balolar gibi Batılı görüntülü yaşantıyı kültür emperyalizmi olarak görüyordu. Batılı devletler tarafından açılan okulları da emperyalizme hizmet etmek üzere kurulmuş yapılar olarak değerlendiriyordu (Küçükömer, 2012: 79).

Batıcılar Batılılaşma amacıyla Batı'nın özellikle askeri, siyasi, eğitim ve kültür kurumlarından bazılarını aktarmışlar bu kurumların zihinsel alt yapı taşlarından olan laikliği de bir kurtuluş ilkesi olarak değerlendirmişlerdir (Küçükömer, 2012: 22).

Küçükömer bizdeki batılılaşma anlayışına ilişkin değerlendirmesinde olumsuz bir tablo çizerek Batı'ya ait politik kavram ya da tarihi kategorileri kendi gelişimlerinden ve varılan sonuçlarından soyutlayıp form şeklinde alıp, reform diyerek tamamen farklı tarih ve özellikteki bir yapıya bu yapıyı da yok sayarak üstten monte etmeye çalışmanın ne derece mümkün olduğunu sorguluyor. Ayrıca Batı üstünlüğü karşısında ezilmiş bir topluma çare diye uygulamanın nasıl sonuç verebileceğini farklı bir bütünlüğün ürünlerini tamamen başka fakat bütünlüğü (İslami-politik) bozulmuş bir hayat tarzı üzerine oturtmanın nasıl mümkün olabileceğini irdeliyor ve bu toplumsal tarihi 'deney'i bir laboratuvar içindeymiş gibi halen yaşadığımızı dile getiriyor. Kendi tarih öncesini yok sayarak yapılan, tarihin güncelliğini reddeden bir deneyin mümkün olduğunu ama neticesinin amaçlanandan gözlenenenden farklı olacağını da dile getiriyor (Küçükömer, 1994: 197-198).

Küçükömer'e göre, Osmanlı Devletinin duraklama evresine girdiği dönemden şimdiye kadar, “devleti kurtarmak”, “toplumu yönetmek” iddiasında iki ana akım bulunmaktadır. Doğucu-İslamcı akım diğeri ise Batıcı-laik akımdır.¹ Batıcı akım İslamcı akımın sözde ve devamlı antitezidir. Batıcı akımın hususiyeti gerçek bir tezin ortaya çıkmasını önleyen bir akım olarak gözükmesindedir (Küçükömer, 2012: 21).

Batıcılar grubu aydın kesimini temsil eder görünmelerine rağmen halkla organik bir bağlantı kuramayacaklar ve genellikle halka karşı düşeceklerdi. Bu açıdan batıcı grup muhalefette veya iktidarda olsun Batıdaki gelişme modeline aykırı bir şekilde Batılılaşmaya çalışmıştır. Bu durumu Batı açısından değerlendiren Küçükömer, bu hali Batının çıkarına aracı olmak durumu olarak nitelendirmiş, bunun ortaya çıkmasında Osmanlı ve Türkiye'ye has özelliklerin olduğunu belirtmekle beraber bu grubun üretim güçlerinin azalmasına ve tasfiyesine de sebep olduğunu bildirmiştir. Batıcı grup bu yoldan

¹ Türkiye toplumu için eski değerler sisteminin, İslamcı kültürün irrasyonel mistik şeyler olduğu iddia edilebilir. Fakat Türk toplumu için laiklik ve batılılaşma akımının daha irrasyonel daha mistik olduğu da Küçükömer'e göre muhakkaktır. Bürokratik iktidar laik batıcı ideolojisi ile büyük ölçüde halkın üstünde ve hatta ona karşı düşen bir iktidardır (Küçükömer, 1994: 64).

- Hem Doğucu-İslamcı hatta halkçı dediği yapının içinden gerçek bir sınıf hareketinin doğmasını engellemiştir.

- Hem de mevcut düzenin temelden reddine gidebilecek bir oluşumun gelişmesini devamlı olarak engellemiştir. Bu tarihi bir misyondur. Ona göre sınıf meselelerinin anlaşılmasında anahtar bu noktadadır (Küçükömer, 2012: 23).

Küçükömer'e göre iki grup arasındaki çekişme zaman zaman tali ve düşük yoğunluklu, daha çok ideolojik kurumlar üzerinden gerçekleşmiştir. Zaman zaman işe şiddetli bir şekilde süren bu çekişme, temel çelişkinin belirlenmesini ve çözümünü engellemiştir. Bu durum aynı zamanda kapitalizmin Türkiye'de çıkar sağlamasını kolaylaştırmıştır (Küçükömer, 2012: 24).

Küçükömer şu tespiti yapar: Bürokratlar (Tanzimatçı veya Jön Türk) Batı'da bulunmalarına rağmen oradaki sınıfsal hareketlerinin Batı demokrasilerindeki yerini (Ali Suavi hariç) görmemişlerdir. Bu açıdan onlara Batıyı gerçekten anlama olanağı bulamamış bürokratlar olarak bakılabilir. Fakat emperyalizm için gerekli ortamı oluşturan hareketleriyle ve işbirliği yaptıkları iddia edilen iç ve dış bölücü çevrelerle İmparatorluğun dağılmasında talihsiz bir rol oynamışlardır. Emperyalizmin Osmanlı üretim güçlerini tasfiye yolu içinde büyük oranda İslamcılar ve padişahın (II. Abdulhamid) karşısına düşmüşlerdi. Gerçek ekonomik güce sahip olan bir sınıf ya da sınıf öncülüğünde getirilmemiş kapitalist Batılı bir anayasayı halk cephesi karşısında kimin savunacağı sorusunu genel anlayıştan ayrılarak cevaplandırmıştır. Küçükömer'e göre bu gerçek görülmemesi ve anlaşılmaması durumunda, biçimsel bir anayasa hukuku anlayışıyla elbette Abdülhamit'in meşhur 113. Maddeye dayanarak Mithat Paşayı sürdüğü ve Meclisi Mebusanı işlemez hale getirdiği iddia edilebilecektir. Oysa diğer taraftan İttihat ve Terakkiciler, boyunduruğundan kurtulalım sloganlarıyla iktidarı ele geçirmelerine rağmen imparatorluğu yabancı uzmanlar vasıtasıyla düzenlemeye çalışmışlardır (Küçükömer, 2012: 81-82).

Batılılaşma hareketini yürütenler mülkiyet-sınıf meselelerini iktidar ve sınıf ilişkilerini bunun organik bağlantılarını dikkate almıyorlardı. Bu durum onların Batı kapitalizminin çemberini kırıcı onun boyunduruğundan kurtarıcı nitelikte üretim güçlerinde gelişme sağlayacak başka çareler üretmelerini engelliyordu. Bu tarz, İslamcılar dediği gibi -ki, İslamcılar emperyalizmin, gavurluğun karşısına çıkmış ve onu yermişlerdi- Batıcıların kendileri asri yaşasalar da gavur yaşantısının taklitçisi olmaktan öteye gidememişti (Küçükömer, 2012: 83).

Bu süreçte İttihat ve Terakki Cemiyetinde bir takım asker ve sivil bürokratlar örgütlenirken tasfiyeye uğrayan tezgâhlar, tasfiyenin sebep olduğu yaygın işsizlik dolayısıyla halkın büyük bölümü ayan ya da eşraf, ulema ve padişahla İslamcı halk cephesinde birleşecekti (Küçükömer, 2012: 83). Küçükömer'e göre Jön Türklerin¹ içinde

¹ Küçükömer'in düşünce dünyasını daha iyi anlayabilmek bakımından Jön Türk hareketine yaklaşımına bakmak faydalı olacaktır. Küçükömer Jön Türk hareketinin devrimciliğini irdelemekte ve şu çıkarımlarda bulunmaktadır: Jön Türklerin üretim güçlerini, burjuva ideolojisi ile geliştirmek istemeleri ve prekapitalist ideolojiyi zorlayarak kapitalist gelişmeye ön ayak

de bu bölünme baş göstermişti. Batıcı bürokratlar ve onlara karşı olan İslamcı-Doğucu halk cephesine dayanan grup olarak ikiye ayrılmışlardı. İki grup arasında doktrin açısından fark olmakla birlikte burjuva sınıfının oluşturulması konusunda ittifak halinde idiler. Bir grup merkezîyetçi bürokratik niteliğini devam ettirip devlet mekanizmasıyla yerli kapitalist burjuvayı oluşturmayı isterken diğer grup ademi merkezîyetçiydi. Ademi merkezîyetçi görüş, burjuvanın ortaya çıkmasının ancak devletin ekonomik hayata katılmaması ile mümkün olduğunu ve klasik liberal görüşü benimsiyordu. Batı'dan esinlenen bu görüşe göre, Batı'da kapitalizmin aşağıdan yukarıya doğru gelişmesi merkezi devlet baskısından kurtularak ve ülkenin mahalli yönetimi neticesinde olmuştur. Merkezîyetçi grup bu görüşün imparatorluğu parçalayacağına inanmaktadır. Küçükömer'e göre bu iki tarafın da görüşü ütöpikti çünkü milli sanayiye ait üretim güçlerinin tamamen tasfiye olduğu, kaynaklarına emperyalist devletlerin el koyduğu yarı sömürge halindeki bir devlet söz konusuydu (Küçükömer, 2012: 84).

Küçükömer Türk toplumundaki bölünmeye ilişkin farklı bir yaklaşım sergiliyor. Batıcı-laik bürokrat, Batılılaşma ile devleti kurtarmak isterken, yeterli derecede üretim güçleri oluşturamadığından tarihi büyük halk cephesi ile ters düşmekte ve böylece laik Batıcılar ile dindar Doğucular arasında bir mücadeleye gelip dayanmaktadır. Bürokrat laik ve ilerici sayılacak, emperyalizm kısıkaçı içinde bürokrat oyunları ile içine kapanan İslamcı Doğucu kamp ise gerici sayılacaktı. Küçükömer bunu tarihi olarak kaçınılmaz üstyapı oyunu olarak değerlendirmekte ve bu oyunla hem bürokratlar iktidar olarak artık üründen önemli bir pay almakta hem de emperyalizm çağına göre ülkeyi yarı sömürge haline getirmektedir. Bununla da halk cephesinden sınıf meselelerini dikkate alan bir öz ortaya çıkmasını önlemektedir (Küçükömer, 2012: 88).

Küçükömer, İttihat ve Terakki'nin genellikle 19. yüzyıl Osmanlı bürokratlarına has bir özellik olarak "devleti kurtarmak" iddiası ile iktidara geldikten sonra nüfuz ticareti ve nepotizm ile emperyalist- Levanten-bürokrat işbirliğine girdiklerini ve bunu

olmaları devrimcilik olarak kabul edilebilirdi fakat Jön Türkler kapitalist yetiştirirken uyguladıkları yöntemle emekçi grupları ezmiş, istismar etmiş ve onların demokratik örgütlenmelerine imkan vermemiştir. Ayrıca kapitalistleri kendi aralarında zorla yetiştirmeleri yöntemi de faşizan bir niteliktedir. Demokratik olmayan merkezi bürokrasi (Jön Türk hareketi) burjuva ideolojisini ithal etmişti. Halbuki daha ileri bir ideoloji de taşınabilirdi ve zincirleme bir geçiş elzem değildi. Jön Türklerin tarihi şartları ya da misyonları daha ileriye karşı olup, onu kapamaya yönelikti. O şartlarda isteseler dahi demokratik olamazlardı. Netice itibarıyla devrimcilik diyerek laisizm ve devletçilik benimsenecekti. Laisizmle tam anlamıyla kültür kalıtımı reddine gidilecekti. Devletçilik de ilkel burjuva birikiminin kaynağı olacaktı. Küçükömer'e göre küçük burjuva devrimcileri uzun yıllar bu laisizm ve devletçiliği devrimcilik olarak nitelediler. Eğitim sistemi ona göre düzenlendi, tarih ona göre yazıldı hatta bu şekilde eğitilenlerin bir kısmı kendilerini Marksist olarak tanımladı. Gelişen burjuva iktidar talep edecekti. Gelişen burjuva, II. Dünya Savaşından sonra 1950 Mayısında prekapitalist ideolojiyi de kullanarak emekçi kitlelerin de desteğiyle Demokrat Parti iktidar oldu. Emekçi kitleler düşman ile düşmanın düşmanına karşı işbirliği yapmıştı. Böylece Jön Türk iktidarı bitti ve Jön Türkler tarih sahnesinden tasfiye edildiler ama kalıntı ideoloji devam etti, kılık değiştirdi. Demokrat Parti ile üretim güçleri daha hızlı gelişti ve burjuvalar artık bürokratik merkezîyetçiliğin korumasından çıkarak uluslararası sermaye ilişkilerinin içine doğrudan dâhil oldular (Küçükömer, 1994: 179).

yürüttüklerini ayrıca İngilizler yerine Cermen kapitalistleri ikame etmenin de bunu değiştirmeyeceğini ifade etmektedir (Küçükömer, 2012: 92).

Küçükömer, II. Meşrutiyet dönemindeki İslamcı çerçeveye sığınmış halk ile laik bürokrat kavgasının devamını Cumhuriyet döneminde de görmektedir. Kavga Batıcı olmaktan dolayı ilerici denilen laikler ile dinciler arasında bir üst yapı kavgası halinde bırakılmıştır. Bu şekilde temel çelişkilere inmeyecek şekilde şartlanan Türkiye ikiye bölünmüştür. Bu durumdan sadece emperyalizm yararlanmışır (Küçükömer, 2012: 95).

Kenan Somer'e göre, Küçükömer ister Batıcı-laik akımın isterse Doğucu İslamcı akımın egemenliğinde olsun Türkiye'de mevcut düzenin ekonomik temellerinin çok farklı olacağını düşünmediğini ve buna bağlı olarak da büyük halk yığınlarının kaderi esaslı biçimde değişmeyeceğini görmüştür. Çünkü her iki akım da üretim ilişkilerinde esaslı bir değişiklik düşünmüyorlar. Laikler ve İslamcılar arasındaki mücadele temel çelişkinin ortaya çıkmasını engelliyor ve emperyalizmin işine yarıyor (Somer, 2000: 21).

Somer, geleneksel ilerici-gerici mücadelesinin emperyalizmin menfaatine olması sebebiyle Küçükömer'in sosyalistlerin bu mücadelede Batıcı-laik bürokratlara karşı Doğucu-İslamcı halk cephesinde yer almaları da emperyalistlerin bölme anlayışına uygun düşeceğini sosyalistlerin bu mücadeleyi üretim ilişkilerinde esaslı değişikliğe yönelik bir mücadele durumuna dönüştürebilmeleri için mevcut cephelerden biri içinde yer almaları değil, bu cepheleri işlevsizleştirmeleri, ilerici-gerici mücadelesini içeriklendirmeleri bunun için de ilerici denilen bürokratik güçler ve uzantılarıyla cephe kurma geleneksel yanlışlarından vazgeçmeleri ve doğucu-İslamcı cephede yer alan emekçi halk yığınlarıyla kaynaşmayı amaçlayan bir strateji izlemeleri gerekiyordu (Somer, 2000: 22).

Osmanlı ve Cumhuriyet bürokrat grubu kapalı bir grup değildir. Toplumun bütün katlarından bu gruba sızma olanağı vardır. Batıcı-laik bürokrat gruba, subayların büyükçe bir kısmını katmak gerekir. Fakat bu subaylar, aydın denilen bürokratlar olarak emperyalizmin ekonomideki etkilerini hem de bütün sanayinin tasfiyesi ve işsizlik ile sonuçlanan süreci anlayamadılar. Bu sebeple de adına devrim ya da reform dedikleri hareketlerinde halk ile gerçek bir bağlantı sağlayamadılar (Küçükömer, 2012: 96).

Tarihi toplum dokusu kapitalist olan Batı'nın üst yapı kurumlarını Türkiye toplumunun başka dokulu yapısına yamamaya çalışılması ve buna dayalı olarak kapitalist yetiştirmeye çalışılması, bir bünyenin başkasına ait dokusu farklı organı reddetmesi gibi Türkiye'nin tarihi toplum yapısı da Batı kurumlarını kabul edemeyecekti ve yetiştirilmek istenilen kapitalistler de Batılı emperyalistlerle işbirliğine gidecekti (Küçükömer, 2012: 96).

Halkın katılabileceği bir biçimde olmayan devrim ya da reform hareketi, yalnızlığa soyutlanmaya ve bunların sonucu olarak yapılan bürokratik zorlamalarla halka karşı düşmeye mahkûm oluyordu. Bu çatışma toplumun tabanındaki tohumun yeşermesini engellemekte, hatta çürütmektedir (Küçükömer, 2012: 96).

III. Sivil Toplum, Demokrasi ve Anayasa: Köklerdeki Farklılık veya Köksüzlük

Batı insanının temelindeki çizgisini bugüne taşıyan Batı'nın soyut deseninin aktarılışına ilişkin değerlendirmesinde Küçükömer, politik toplumdakilerin hâkim sınıf olduğunu belirtir. Ayrıca bu toplumun sivil toplumun yurttaşlarından yani eşitlerden oluştuğuna da değinir. Sivil özellik öncelikle kendi aralarında kendilerini yeniden üretim olanaklarını düzenleme de yansır. Küçükömer'e göre bu sivil hukukun kuruluşudur. Kamu hukuku ise bu sivil hukuk üzerine yükseltilir (Küçükömer, 1994: 127).

Küçükömer'e göre politik toplum, politikanın yapılabildiği toplumdur. Sivil toplum en yalın tanımıyla ihtiyaçların giderildiği toplumdur. Bu tanım politik toplum ayrımıyla anlaşılabilir.

İhtiyaçların giderilmesi için yapılan üretim ve bölüşüm olduğunca mübadelede var olan üretim ünitelerindeki bütün insanlar politik toplumda yer almazlar. Roma Cumhuriyet ve İmparatorluk dönemlerinde bu ünitelerde (otonom) yer alan toprak sahibi çiftçiler yurttaş olarak politik topluma dâhil oldular. Çiftçi yurttaşların aralarında ve toprakla onun ürünleriyle ilişkileriyle ilgili hükümler sivil ya da özel hukukun insanlar tarafından yapılan hukukun temelidir. Ülke ya da kamu yönetimi bu sivil taban üzerine kuruludur. Gelişme yurttaşlık statüsünün daralıp genişlemesi biçiminde olmuştur. Batı'da sınıfların, grupların bilinen geçmiş politik mücadeleleri bunu göstermektedir. Gerçek yurttaş politik toplumda yer alır. Bu özünde iktidarın ayrışmışlığıdır. Burada Roma hukukunun oluşumu ve çağımızda da süregelişi hatırlanmalıdır. Onda batıya has iktidar bölünmüşlüğü içinde politik ve sivil toplum ilişkilerinin normlara dönüşmüş izdüşümleri gözlenebilir (Küçükömer, 1994: 132).

Modern sivil toplum¹ sürecinde, düşünce düzeyinde iki ünlü aydınlatıcı olarak Descartes ve Locke bulunmaktadır. Locke'a göre toplum içinde politik ve sivil toplumun ayrıştırılmasıdır. İki toplumun ayrışıklığı madalyonun bir yüzü iken burjuvazinin yurttaşlığı ya da iktidara ortaklığının belirlenmesi de diğer yüzüdür. Önce Hegel devlet görüşüyle sonra da Marks bu ikiyüzlü madalyona karşı çıkar ve eleştirirler. İki düşünürde de sivil toplum ihtiyaçlarının giderildiği piyasa sistemine dayalı toplumdur. Düşüncelerinde piyasa sistemi veridir. Onun üzerine kurarlar düşüncelerini. Doğu toplumlarında bu anlamda yani ayrışık anlamda iktidar (konsey, parlamentolar...) oluşmadığı için sivil- politik toplum ayrımı almamıştır (Küçükömer, 1994: 133).

A. Sivil Toplum

Sivil toplum konusundaki tartışmalar 17. yüzyılın sonlarıyla 18. yüzyılın başlarına denk gelen geleneksel, siyasal yapı ve düzendeki değişmelerle ortaya çıkmıştır. 17. yüzyıl boyunca toprak, emek ve sermayenin ticarileşmesi, Pazar ekonomisindeki genişleme ve İngiliz ve Amerikan devrimleri ile ortaya çıkan gelişmeler mevcut siyasal düzen ve otoritenin tartışılmasını getirmiştir. 17. yüzyılın sonlarına doğru Batı'nın geleneksel siyasi literatüründe yer alan Tanrı, kral, devlet, birey gibi kavramlar

¹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. (Doğan, 2013).

tartışmaya açılmış ve yeniden tanımlanmaya çalışılmıştır (Seigman, aktaran Çaha, 2000: 23).

Batı'da sivil toplum, demokratik bir yapılanmayı toplumsal kalıtım temeline yerleştirecek, toplumsal farklılaşmayı gerçekleştirecek, yaygın sosyal örgütlenmeleri teşvik edecek, temel hak ve yükümlülükleri yaygınlaştıracak bir araç olarak geliştirilmiştir. Sivil toplum, devletin şekillendirmediği kendi dinamiklerine ve işleyişine bıraktığı bir alanı ifade etmenin yanında, aktif ve örgütlü siyasal katılım ve siyasallaşma sürecini de ifade etmektedir (Çaha, 2000: 94).

Batı Avrupa'da feodalizmin kurumsallaşma biçimi, merkeziyetçi bürokratik bir toplumsal yapılanmanın ortaya çıkmasına imkân vermiyordu. Devleti temsil eden Kralın yetkileri, üstten kilise aristokrasisi tabandan da feodal senyörler tarafından kısıtlanmıştı. İlerleyen dönemde burjuvazi feodal senyörlerin yerini alacak ve merkezi otorite karşısında aynı rolü üstlenecektir. Devlet daha sonraki dönemde ise parlamenter sistem aracılığıyla değişik sosyal sınıf ve gruplar arasında uzlaştırıcı bir aracı kuruma dönüşecektir. Devlet bir taraftan ruhban sınıfı ve toprak aristokratları tarafından daha sonra burjuvazi ve ilerleyen yıllarda işçi sınıfı tarafından kısıtlanacaktı. Bu bakımdan Batı'da hukuksal eşitlik, özgürlük, hukuk devleti gibi kavramlar toplumsal hayatın bir gerekliliği olarak düzenlenmiş ve başarılı bir şekilde uygulanabilmişler (Çaha, 2000: 100).

Batı'daki devletler, demokrasi düşüncesinin gelişmesi ile birlikte farklı kesimler arasında aracı kurum gibi davranan birer üst siyasal organizasyon şeklinde gelişmişlerdir. Demokrasinin sosyal sınıf merkezli Batı Avrupa'da, devlet merkezli Doğu toplumlarına nazaran daha kolay gelişmesinin altında yatan neden budur (Çaha, 2000: 101).

Bürokratik bir devlet olan Osmanlı Devleti'nin merkez ile çevre arasında olan uzaklığı en temel özelliğiydi. Hegel'in tanımladığı anlamda devlet otoritesinin oluşturduğu 'merkez' ile halk kesiminin oluşturduğu 'çevre' arasında aracı kurumlar bulunmamaktadır. Merkezi otoriteden bağımsız bir hareket alanı ve Batı Avrupa'daki gibi mülkiyet haklarına sahip bir sivil toplum unsuru yoktur. Osmanlı Devleti'ni daha çok, devlet normlarına göre yetişen sadık hizmetçilerin oluşturduğu merkezi bir otorite tanımlamaktaydı (Çaha, 2000: 147).

Batı'nın siyasi yapılanmasında çevrede kendi değer ve özgün çıkarlarına, krala karşı da olsa sahip çıkan çok güçlü sınıflar vardı. Hâlbuki Osmanlı Devleti, ilk dönemlerinde toplum ile devletin birliğine dayalı iç içe geçmiş bir yapıdaydı (Güneş, aktaran Çaha, 2000: 148). Toplumun tercih, beklenti ve ilkelerini devlet oluşturmaktaydı. Batı Avrupa'daki şekilde özerk şehirlerde, mülkiyet hakları üzerine gelişen ve ayrıcalığa sahip bir sınıfın yokluğu neticesinde ekonomik hayat da devletin kontrolüne giriyordu (Sunar, aktaran Çaha, 2000: 148).

Osmanlı Devletinde 19. yüzyıl öncesinde iktisadi hayat siyasi, dini, askeri ve idari faaliyetlerle iç içe olup, bu durumun neticesinde devletten farklı bir iktisadi hayat oluşumu mümkün olmamıştır. İktisadi konularda karar alan ve bunları yürürlüğe

koyanlar iktisatla ilgisi olmayan bürokratlardı. Bu açıdan iktisadi faaliyetler bürokratik bir işlem gibi algılanmış ve ekonomik birimlerin tamamen devlet odaklı gelişmesi ve devlet dışı ekonomik grupların hayat bulmasına imkân vermemiştir (Genç, aktaran Çaha, 2000: 149).

Osmanlı siyasi kültürü sivil toplumu oluşturacak yapıda değildi. Türk tarihinde hiçbir dönemde Batı Avrupa'daki gibi siyasi, kültürel ve ideolojik muhalefet olgusu meşrulaştırılıp kurumlaştırılmamıştır. Siyasi yapı Osmanlı Devletinden de önce merkezîyetçi olup muhalefet oluşturacak yapılar sapkınlıkla suçlanmıştır. Bu açıdan Osmanlı siyasi kültürü, muhalefeti 19. yüzyıl ortalarına kadar meşru saymamıştır (Çaha, 2000: 152). Osmanlı kültürünün sivil toplumun gelişimine engel teşkil eden bir diğer özelliği de bireyin değil de kolektivitenin öncelenmesidir (Çaha, 2000: 156).

Küçükömer'e göre Batı'da burjuvazinin oluşması yüzyılları bulan bir süreçte gerçekleşmişken Osmanlı Devletinin ekonomik ve siyasi açıdan yıkıma giden bir süreçte Batıdaki gibi bir burjuva oluşturulamayacaktır. Bunun yerine taklitçilik yoluyla Batıda kendi gelişim/değişim şartlarının oluşturduğu kurumlar alınarak sivil topluma ulaşılabileceği sanıldı.

Düşüncenin değişimi olmadan toplum değişmiş olur mu? Toplumu değiştirelim de düşüncesi sonradan mı gelsin! Bizde felsefe geleneği yok dedim ve ilave ettim ki bu yokluk sivil toplumun yokluğunun da bir göstergesidir. Şimdi buradan sivil olanın çekirdeğindeki yapısal bir özelliği izole etmeye çalışalım. Gerçi normal olarak insanı hayvandan ayıran özellik insanın eylemden önce güdülerini aşarak düşünce sürecini araya koymasıdır. Bu araya koyma giderek çevreye uyum sürecinde bir değişken olan kültürü yaratacaktır. Sivilli has yapısal bir aralık vardır ki farklı bir nitelikte belirir. İşte bunu politik toplumun türüne bakarak açıklayabiliriz. Politik toplum hâkim olanların kendilerini maddi koşullarıyla birlikte sürekli yeniden üretebilmek üzere gerektiğinde zor kullanabilen kararları alan toplumdur (Küçükömer, 1994: 126).

Batılılaşma, Batı toplumuna girme, “Civil Toplum” oluşturma çabaları kökü dışarıda yani Batı kapitalizminde olan ve mevcut yerli üretim düzeninden kopuk ya da onunla bir türlü tamamlanamayan sözde bir “kültür devrimi” gözükmektedir. Mevcut üretim güçleri sahiplerinin ve halkın büyük bir bölümü üst kültür devrimi hareketini (anayasasından sanatına kadar) kabul edemeyecek hatta tepki gösterecektir. Tepkinin dini görünüşüne adlanılmaması gerektiğini onun gerisindeki tarihi gerçeği anlamamız gerektiğini vurguluyor. Batıcı-laik bürokratin bu dini görünüşü kendi için istismar etmesini doğru teşhis etmeli bu şekilde toplumun yamalı, yırtık, ikilemiş halini ve emperyalizme açık oluşunu daha iyi anlayabileceğimizi belirtiyor (Küçükömer, 2012: 97).

Küçükömer'e göre Tanzimat ve Meşrutiyet bürokrati politikadaki kısmi otonomisine dayanarak emperyalizmin emirleriyle paralel düşen talihsiz rolü oynamıştı. Bu şekilde imparatorluğun dağılmasına, az sayıda olmakla birlikte yerli zanaat ve sanayinin tasfiyesine sebep olmuştu. Bunun sonucu kendi kabuğuna çekilmek zorunda kalan halkı karşısında bulmuştu. Bürokratlar meşrutiyet hareketleriyle laik devlete giderek padişahın teokratik egemenliğini sınırlamak isteyince padişahı ve ulemayı daha fazla karşısında

buldu. Bu Batıcı bürokratlar sınıfsız hatta büyük ölçüde halksız bir yoldan devleti kurtarmak isteyen ya da “medeni toplum” kurma gibi iddiaları taşıyan bir hareketti (Küçükömer, 2012: 100).

Bürokrat tarihi Osmanlı geleneği içinde Batı kurumlarını, Batı kültürünü, Batı yaşantısını halka zorla kabul ettirmeye çalışıyorlardı. Üstelik bunu topluma bir şey vermeden yapmaya çalışıyorlardı. Buna da devrim diyorlardı (Küçükömer, 2012: 116)

İmparatorluk dağılırken yeni bir ulus devleti kurup bu devleti modernleştirmeye çalışan burjuva değil bürokrasydi. Ancak yeni devlete hâkim olan bürokrasi olmakla birlikte gelişmekte olan burjuvazi otoriter rejimi gittikçe daha fazla tehdit etmekteydi (Keyder, 1989: 9).

Çağlar Keyder’e göre, Türk siyasal hayatının toplumsal kökenlerini açıklayan iki özel durum bulunmaktadır. İlki, tarımsal yapıda büyük toprak mülkiyetinin olmaması, 1. Dünya Savaşı sonrası Hıristiyan burjuvanın önemli bir kısmı ülkeden çıkarılmıştı. Tarımdaki bu yapı gücünü sırf devletteki konumundan alan bürokrasi yerine özerk bir toplumsal tabana dayanan toprak sahibi bir sınıfın çıkmasını engellemiştir (Keyder, 1989: 9).

Osmanlı Devleti feodal değildi, devletin niteliği sınıf yapısının belirlenmesinde ve toplumsal yeniden üretimdeki rolü savunduğu düzen ve bu düzeni taşıyan hukuk ve üretim ilişkilerine yansıdığı biçimiyle sınıf yapısının kendisi Avrupa feodalizmi adıyla bildiğimiz pre-kapitalist düzenden temelli farklar gösteriyordu (Keyder, 1989: 13).

İktisadi artışa el konulmasındaki temel ilişki ise köylü üreticiler ile bürokratik sınıf arasındaki arasındakıydı. Bu şekilde el konan artışın sadece küçük bir bölümü iktisadi yeniden üretimin şartlarını devam ettirmek için harcanıyordu. Bu harcamalara yol şebekesinin idamesi, su projeleri örnek olarak verilebilir. Artığın büyük kısmı ise devlet memurlarının tüketimi ve lüks harcamalar için kullanılıyordu (Keyder, 1989: 27).

İdris Küçükömer iddialı bir şekilde “Türkiye Batılılaşamaz” ifadesiyle düşüncelerini ortaya koyduğu batılılaşma ve sivil toplum konusundaki fikirlerini ve açıklamalarını *Batılılaşma ve Düzenin Yabancılaşması* eseri ile *Sivil Toplum Yazıları* isimli yazılarının derlendiği kitapta ayrıntılı olarak izah ediyor. Bu izahında iki hipotez ileri sürüyor. Buna göre, i) Politik ilişkilerle üretim ilişkilerinin çakışabilirliği ve ii) Kültürün Otonomisi

Politika, kaynakların yeniden paylaşılmasını sağlayan karar ve eylem. Politikanın bir var olan kaynak paylaşımını sürdürerek artırmak diğeri de değiştirmek olan iki yönlü bir görünümü vardır. Sürdürmek ve değiştirmek çelişkili bütündür. Batı tarihinde site devletlerinden beri gelişen politik ilişki ve kavramlar Doğu’da yoktur İdris Küçükömer sorununun buradan kaynaklandığını belirtiyor (Küçükömer, 1994: 143).

Bu durumu şöyle izah ediyor: Kapitalist piyasa sisteminde neyin üretileceği, nasıl üretileceği ve ne miktarda üretileceği firmalar tarafından kararlaştırılıyorsa fiyatlar piyasa hesap sisteminde belirleniyorsa politik ilişkilerle üretime ait ilişkiler ayrılmış sayılır. Fakat anlatılan süreçte kararlar doğrudan politik platformlarda alınıyorsa yani

ikisi üst üste geliyorsa (çakışiyorsa) çeşitli sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Bu sonuçlardan birisi piyasada hesap sisteminin bulunmadığı ya da sınırlı olduğudur, diğeri sürekli rant dağıtan yeniden bölüşüm vardır bir diğeri ise çakışma ile uyumlu düşünce sistemi, ideoloji ve insan tipi oluşur. Küçükömer de sürekli vurgulanan “bürokrasi”, bunların çakışmasının zamanla oluşturduğu sistemdir ve çakışma iki ilişkinin tek düzeye indirilmesidir. 18. Yüzyılda Batı’da klasik sivil toplum tartışmasında iktidarın bölünmüşlüğü göz ardı edilmez. Ekonomik düzey politik düzey ayrılığına dayanan sivil toplum-politik toplum ayrışkıktır. Batı’da politik düzey üst yapıda üretim ilişkileriyle onunla örgütlü üretim güçleri alt yapıda yer alır. Çakışma durumunda ise politikayı alt yapıda ya da politik üretimi tek düzey olarak değerlendirir (Küçükömer, 1994: 144).

İdris Küçükömer’e göre Doğu toplumlarında geçmişte Batı anlamında piyasa sistemi ve onun sermaye piyasası olmamıştır. Politik kurumlar için de aynı durum söz konusudur. Doğu’da ister büyük nehir çevresinde gelişmiş yerleşik toplumlar olsun isterse nomadik toplumlarda olsun politik düzey merkezi-hiyerarşik biçimlerde örgütlenmiştir. Bütüncül politik yapı ile merkezi sistemin gelişmesi bağlantılıdır. Merkezi hiyerarşinin yani bürokrasinin gelişmesi ile sistem insansızlaşır makam asıl olur hizmet halka ya da insana değil makama yani “devlete hizmet” halini alır. Bu durumla inisiyatif ve sorumluluk da kalkar Batılı anlamda girişime karşıt bir davranış belirir. Bürokrasinin gelişiminin bir diğeri sonucu da kültürel olarak bürokrasi otonomi kazanır. Bu durum da Küçükömer’e göre sivil toplum aranmaz (Küçükömer, 1994: 145).¹

Bu çakışma aynı zamanda toplumda her seviyede gerçekçi hesap sorma en önemlisi akılcı düşünme mekanizmalarına aykırıdır. Bunun sorumsuzluk ve duyarsızlık olarak karakter haline geldiğini bu halinde anti-demokratik süreçleri içerdiğini yeni düşünce, yeni güç yeni toplum oluşturmaya karşı çıktığını vurgular (Küçükömer, 1994: 155).

İdris Küçükömer’in bir diğeri hipotezi de kültürün otonomisidir. Kültür; teknik, ideolojik, sanatsal ve ilmi bilgilerde elde edilen birikimle oluşur. Politik miras, hukuki ideolojik mirasla iç içedir ve örgütlenme tarzının belirlenmesi politik hukuksal mirasla bağlantılıdır. İdris Küçükömer düşünme ve karar verme faaliyetimizi etkileyen bir diğeri mirasa değiniyor. Epistemolojik miras. Bu durumu İbni Rüşd’den itibaren felsefenin yasaklanması ile yani akli gerçeklerle uğraşmanın üretme bağını kopardığı bu durum Cumhuriyetin de belli dönemleri dışında devam etmiştir. Yukarısı düşünür, bilir aşağısı karışmaz anlayışı. Bu bürokratik ideolojidir. İnsanı makama hizmet ettirir. Bürokratik iktidarın gelişimi ile düşüncenin sınırlanması arasında güçlü bir bağ vardır.² Bu miras

¹ Burada İdris Küçükömer bir örnek veriyor. Batı’da 14. yüzyılda büyük bir tarım devrimi oldu. Nadasın kalkması ve toprakların çeşitli bölümlere ayrılarak çeşitli ürünler arasında devamlı rotasyona tabi tutulması neticesi büyük ürün artışı oldu. Mübadele için fazla elde edildi. Halbuki Osmanlı Devletinde gerek tımar ve gerekse sonraki sistemler inisiyatif vermektan uzak üretimin çeşidini, metodunu değiştirmek mümkün değildi. Fiyatlar emirle politik hiyerarşinin içinde belirlenmişti.

² Küçükömer, politik kültür mirasımızı şöyle açıklamaktadır. “Bu miras politik ilişkiler düzeyinin üretime ait ilişkiler düzeyiyle çakışmasıdır. Yani politik ilişkilerin üst yapı değil alt yapı olarak belirlediğidir... Söz konusu üst üste gelişle uyumlu ideolojik bağlayıcı normlar diğeri, kısmen otonom, kültür alanlarına salgılanmış ve din dahi bu bağlam içinde değerlendirilip

içinde doğanlar öğrendiklerine eleştirel bir gözle bakamazlar. Batı kültürünün ürünü olan iktidarlar köleci toplumlardan bugüne kadar hep bölünmüştür. Ülkedeki iktidar bu bölünmüşlüğü dengelediğini yansıtır (Küçükömer, 1994: 147).

Küçükömer'in iddiası, otonom mirasın üretim ilişkileri ve güçlerinin örgütlenme tarzında da görünür. Batının özgün karakteri, kimliği bu otonom kültür kurumları ile insanların onlarla ilişkilerinde ortaya çıkar. Sivil toplumun gelişim biçimi bu otonom yapılarla belirir (Küçükömer, 1994: 148).

Küçükömer bu hipotezlerini şu şekilde sonuca bağlar: Politikanın, kaynakların yeniden bölüşümü süreci olduğunu vurguladıktan sonra insandan soyutlanmış bu çakışmanın çözülmesi ile bu sürecin başlayacağını, bunun özgürleştirme olduğunu yoksa kapitalist sınırsız bir birikim için bırakınız yapsınlar durumu değildir. Bu konuda anlaşma ile demokratik misak yapılır. Toplum ve devlet yeniden kurulur, bürokratik insansız özünden arındırılır (Küçükömer, 1994: 148). Bu konuyu başka bir yazısında dertlerin kaynağı olarak tanımladığı bürokrasiyi çözmeden ne piyasa sisteminin, ne etkin bir ekonominin ne de demokrasinin olabileceğinden bahsederek sivil topluma geçişin ancak bu çakışmayı çözmekle mümkün olabileceğini defaten belirtir.

kullanılabilmiştir. Bürokrasi; bizim türden bir toplumda sözünü ettiğim mirasta özetini bulur, iki ilişki türünün üst üste gelişinin (ayrışmamışlığının) oluşturduğu bütüncül yapı ya da sistemdir. Şüphesiz gayri-şahsidir. Bir bütünlük diğer kültür kurumları içindeki ideolojik salgılarıyla gelişir. Bugün biz dahi bürokrasiyi içimizde benliğimizde bulabiliriz. Farkında olmasak da yaşantımızda ona uyarız ya da uydururlar bizi. Bunda bir tür ayin niteliği de vardır. Böylece sınıflar saydamlaşır. Bürokrasinin gücü de zafiyeti de bir bakıma buralardadır. Basit deyimle kulluktur bu. Kime kulluk? "*ilk sahip*"in yerini almış bir kulluk; devlete kulluk adına insanlara kulluk. Her tür devlet, toplumun yaşantısından doğar, fertleri aşar. Bununla beraber ayrılarak iktidar sahiplerinin birbirleriyle denge sistemleri üstünde kurulu batılı bir devletle ayrışık iktidarlara ilke olarak dışlanmış bir devlet farklı türlerdir. İkinci tür devletle iktidar ünlü deyimle "tecezzi etmez" kısaca ayrışmaz. Bu devlet yapısı ve tanımı gereği omnipotentdir. Her şeyi bilebilir ve yapabilir. Burada ulema da devletindir, profesör de devletin profesörüdür. Herkes mevcut ideolojiye (daima tektir) biat etmeye zorlanır. Bütüncül ideoloji daima ortodokstur karşıtlığı (heterodoksluğu) reddeder. Yeni sentezlere karşıdır. Kendisiyle olan yeniye evet der. Gücünü kendini tekrarlatmaktan, üretmekten alır. Tekrara dayalı politik toplumda, düşünce, yaşam ve gelişme olanağı bulamaz. Tarihi olguların geçici izni olsa da tekrar tarihsizleşmez, silinmez. Bu nitelikleriyle belli bir tarih kesitinde omnipotent gibi gözükür devlet gerçekte, giderek bu görüntüyü de kaybeder. İslam düşündeki gelişme antik ve Batı felsefesi içindeki organik bağıyla oluşmuştur. Bu gelişme İbni Rüşd'ün ölümünde sadece durmadı gömüldü de. Gömülen İslam'ın akıl çağıdır. 15. yüzyılda felsefe yasaklandıysa bu politik yapı gereği idi. Felsefeyle akli gerçekler ve dolayısıyla ilim de giderek engellenmiştir. Akli diyalog hem insanlar arasında, hem de düşünürün kendisiyle ürettiği düşünce arasındadır. İşte bu diyalog erimiştir geçmişte. Biz cumhuriyet nesli böyle bir mirası devralmış bir ortamda doğduk: Bu mirasın belirlediği bir çerçeve vardır. Toplum ve fert buna göre bir mana taşır. Bunun kendi içinde tutarlı bir düzey oluşturduğunu tartışmıyorum. Oysa yapısı ayrışıklığa dayanan bütünlüğü ayrışıkların birliğinde oluşabilen diğer bir lojik düzeydeki anlam ve yaşam tarzı farklıdır. Böylece iki lojik düzeyin insanların tutumu da onca farklıdır." (Küçükömer, 1994: 132-133).

Demokratik misakın çözümlemenin kararı olduğunu vurguladıktan sonra bu kavramı halkın ve partilerinin dıştan ve yukarıdan yönetimi reddetmesi olarak tanımlar (Küçükömer, 1994: 156).

Küçükömer, sivil toplumla ilgili çeşitli yazılarında, Batı'da görülen sivil toplum kurumlarının neden Doğu toplumlarında oluşmadığı sorusuna cevap aramaktadır. Küçükömer bu soruya cevabı, önce üretim ilişkilerinin yapısını ve buna bağlı olarak oluşan iktidar-toplum ilişkilerinin yapısını irdeleyerek vermeye çalışır.

Küçükömer, Batı'nın feodal üretim yapısına sahip olduğunu, Doğu'nun (bilhassa konumuz açısından ise Osmanlı'nın) 'Asya Üretim Tarzı'na sahip olduğunu vurgular. Bütün çalışmalarında değindiği Doğu ile Batı'nın gelişim seyrindeki farklılığı bu ikili ayrım üzerine temellendirir.¹ Ekonomik ilişkileri ayrıntılı olarak izah eden Küçükömer, bu bilgileri şu sonuçlara bağlamaktadır: Bizdeki devlet düzenin unsurları arasında Grek ve Romalı vatandaşlar yoktur.²

¹ Küçükömer'in devlet anlayışında, üretim biçimi önemli bir yer tutmaktadır. Zira üretim biçimi hakimiyet biçimini, hakimiyet biçimi de toplumsal yapıyı belirlemektedir. Küçükömer, AÜT'ü, Nomadik ve Hidrolik olarak alt türlere ayırdıktan sonra Türkleri Nomadik grubun içinde değerlendirir. Üretim güçlerini de iki ana gruba ayırır: Birincisi insan tarafından üretilmemiş verili inorganik doğa, diğeri de insanın ürettiği güçler. İlkinde meraları ve hayvan sürülerini değerlendiriyoruz. Diğesinde demir, üzenği ve eğer gibi aletlerin bulunmasını anlıyoruz. Üretim ilişkileri ise karmaşık ve basit işbirliği (kooperasyon) olarak gruplandırılmaktadır. Karmaşık işbirliği üretim güçlerinin insan tarafından oldukça geliştirilmesi neticesinden çok temel üretim aracının üretim ve yeniden üretiminin kaçınılmaz sonucudur. Asya bozkırlarında göçebeler (nomadlar) için hayvancılık kaçınılmazdır. Bu ise sınırlı yaylaklar için nomadların karşı karşıya gelmesi demektir. Tarımla geçinen toplumlarda nüfus artışı ile başka bir yere yerleşerek görece bağımsız tarımsal üniteler (köy) kurulması mümkün ise de nomadlar için meraların sınırlandırılarak nomad grupları arasında paylaşılması iklim koşullarından dolayı mümkün değildir. Nomad topluluğu hareket halinde bir kervan ve ordudur. İşbirliği ile sürü üretilebilir üretenler ise aynı zamanda savaşçıdır. Bu kolektif üretim ilişkisi kendinden ayrılmaz bir başka açıdan kendini gösterir, o da politik militer ilişkidir. Bu açıdan savaş ilişkileri üretim ilişkileridir. Nomadik savaş sürüyü üretim ilişkileri düzenli ve tabiyet özellikleri birlikte bulunan bir politik düzenin koşuludur. Yani üniter politik düzen hayatın yeniden üretimin bir koşuludur. Kolektif ilişkiler bağı üstünlük sağlarsa üretici savaşçılar üretimle ilgileri kalmayan hâkim sınıfa dönüşebilir Osmanlı örneğinde olduğu gibi. Bu durumda artık sürüyü yeniden üretilme ilişkileri devlet düzenini özünde militer ilişkileri yeniden üretme şeklini alır (Küçükömer, 1994: 32-37).

² Küçükömer'in birinci tezi "Grek-Romen ve ondan kaynaklanan Batı dünyasında iktidarlar çeşitli düzeylerde daima bölünmüştür, bölünmeye açıktır. Virtuel anarşik ögesi ile. Bölünmüşlük derin strüktüredir, tarih devinse de asıl olan budur. Doğuda tersinedir; bölünmüşlük strüktürel değil geçicidir; asıl olan eğilim iktidarda tekliktir! Simetri yok, tamamlayıcı organik bütün var ideolojik, düşünsel düzeyler bununla bağlam içinde. Kısaca, politik toplum çok dar ya da tek kişiden oluşur; sivil aralık açılmaz ya da cılızdır yetmez, bunun ideolojisi kültür üzerine abanır. ...Gerçekte onaydır asıl sorun. Düşünce seviyesinde kabulden geçer değiştirme; yoksa yukarıda da söylediğim gibi önce değiştir düşünce seviyesinde onay sonradan gelsin (ki geçmişimizdeki karmaşa buradan geliyor) diyemeyiz. Onaysız değişimle (?) hayat için çağ içine giriş (bir tür metamorfoz) paradoksaldır. Çünkü geçmişte yer almış bu gibi deneylerde tamamlayıcı "asıl ilişkiler"de çözümler; üstelik simetrik olana giremeden; bugüne bakın? Seçen de seçilen de gerçekten "sahip"ler olarak

Ne Agora ne de Fora ihtimali vardır.¹ Görece bağımsız toprak sahibi çiftçi vatandaşların sitesini, servet farklılaşmasını, sınıflaşmayı, partici-pleb çekişmesini, parlamenter ögeyi bulamayız. Küçükömer'e göre bunların yokluğu, sivil toplumu oluşturacak yapının yokluğudur (Küçükömer, 1994: 37).

Asya şehirleri ne yerleşik tarımcıların ülkeyi yönetmek için bir araya geldikleri Atina ve Roma benzeri şehirlerdir, ne de zanaatkârların korporatif yönetiminde Ortaçağ Batı Avrupa şehirleri gibidir. Hâlbuki Orta Asya'da bir taraftan nomadik üretim biçiminin yanında ya da arasında diğer taraftan da güneyde hidrolik merkezi devlet düzenli üretim biçiminin arasında bulunmakla yerleşik halkların kendi politik düzenlerini kurma imkânları sınırlıdır. Yerleşik tarım yapanlar ya da şehirlerde imalat ile uğraşanlar nomadlarla sadece mübadele yapamazlar er ya da geç nomadların istilası ile karşı karşıyadırlar (Küçükömer, 1994: 42).

Roma'da politika, temel üretim aracına sahip olanlarca yapılabilir. Romalı toprak sahibi olduğu için vatandaşdır ve politik toplumun üyesidir. Bu sebeple her Romalı toprak sahibi olmalıdır. Romalı vatandaş bu statüsünü yeni istilalar ve servet farklılaşması sürecinde de korumak ister. Bu durumda toplumda çoğulcu ilişkiler gelişir (Küçükömer, 1994: 47). Ortaçağ Avrupa'sında da feodal Lord nihayetinde bir çiftçidir. Hâkim sınıfın doğrudan üreticiler yanında bir üretim etmeni olarak kalması ve politik gücünün temelinde bu özelliğinin olması ile Batı'da özel mülkiyet ve politikanın hukuki kurumlarının gelişmesi açıkça bağlantılıdır. Bunlar Batı'ya özgü sivil toplum ve bireysel vatandaşlık unsurlarıdır. Çoklu politik yapılar, kısmen de olsa bağımsız ekonomiye sahip kişilerin, sınıfların, grupların varlığı halinde gelişebilir. Böyle unsurları içeren bir birliktelik ve hiyerarşi, merkezi üniter bir birlikten farklıdır (Küçükömer, 1994: 48).

Asya Tipi devlet düzeninin merkezi yapısı ise üst toplumun alt toplumu (doğrudan üreticileri) denetim biçiminden ya da kendini üretim biçiminden doğmaktadır. Bu politik toplum yapısında birlik yukarıdan aşağıya hiyerarşik bir tabiyet ilişkisi ile sağlanır. Bu durum da politik toplumun aynı zamanda sivil toplum kurumları, kültürü değerleriyle gelişmesini engeller. Hâlbuki nomadik politik-askeri aşkın güç bir bölgeyi istila edince

iktidarı bölüşmüş oluyorlar mı?" (Küçükömer, 1994: 126). Küçükömer'in ikinci tezi "Toplumlar hayatın üretiminin maddi koşullarını, onların koyduğu sınırlamalar içinde yapısal eğilimlerine göre örgütlerler. Hegel doğusal hükümdarlıklarda bir kişi hürdür der, hükümdardır bu benim anladığım hürriyet değildir bu hürriyet, başkaları ile aralıklı otonomilerle tanımlanabilir, yani başkalarının simetrik varlığı ile. İşte burada yeni bir tanıma giriyoruz. Özgürlük= Eşitlik. Bir ideal görüntüsü taşıyabilir, bir erek yönü bulunabilir. Oysa sivil aralığı ile politik toplumlarda geçmişte yaşanan budur. Grek ve Roma dünyasında politika. Mücadele eşitlik= özgürlük çizgisinin üstünde ve altında sürmüştür. Orada eşitlerin özgürlüğü içindeki mücadelesi çizgi altında kalan esirlerin, yeni politik topluma dahil olmayanların da mücadelesi ile karışır. Roma'nın özelliği pleblerin çizgi üstüne çıkma mücadelesi ile anlamlıdır. Çizgi çağımız için de geçerli; hem ülkeler içi hem de ülkeler arası düzeylerde (Küçükömer, 1994: 127).

¹ Türklerdeki Kurultay, oymak beylerinin konfederasyon kumandanını seçmek, savaş sorununu konuşmak üzere bir araya gelmesi ile toplanır. Bu Batı'daki Agoraların ya da Foraların yerini tutmaz. Kaldı ki, sülale hükümdarlığı kurulunca bu da kalmayacaktır (Küçükömer, 1994: 38).

üretim ile ilişkisinin toprak gücün korunmasının bir fonksiyonu olmasına adeta zorlar. Osmanlı'da bu durum çok açıktır. İstila eden savaşçı kalacak ve üretimi dıştan vergi ya da haraç olarak denetlemekle yetinecektir. Fakat bu şekilde bir yapılanma ekonomik etkinliği arttırmaktan çok sınırlayıcılığı temsil eder. Başka bir ifade ile sosyal ilişkilerin politik askeri niteliği bir yandan üretime dayalı yeni politik güçler çıkmasına yani toplumun politik topluma politika ile girerek kendini üretmesine engel olur. Bu engel anti-sivil toplum ögesidir ve Osmanlı'da olduğu gibi kurumsal olarak yüzlerce yıl sürebilir. Diğer yandan politik askeri bir yapılanma, merkantilist bir gelişme için ortamı elverişsiz hale getirir. Bu durumun sakıncası da yeterli dış artık sağlanamayınca merkezi yapı, iç artığın hepsine hatta doğrudan üreticilerin kendilerini üretmeleri için zorunlu ürünlere de el atabilir. Bunun sonucu da iç ekonomik temelinde 'artık' üretmez hale gelmesidir (Küçükömer, 1994: 48-49).

Osmanlı Devlet düzeninde hâkim üst toplumun üyelerinin yatay ilişkilerinin gelişmemesi, düzenin mantığının mükemmelliğini belirtir. Bu, çeşitli etnik Hıristiyan gruplardan devşirmeye dayanan kulluk sistemi yoluyla mümkün olmuştur. Üretim güçleri üzerinde ayrıca kısmen ya da tamamen bağımsız politik güç oluşturma kapıları kapatılır, içeride yatay güçler dengesi oluşamaz. Politik toplumda ise sivil toplum kurumları gelişemez ve buna ait hukuki sisteme sürekli nesnel imkân belirmez. İslam'ın birliği ayrı yatay ünitelerle değil merkezi politik ilişkilerle, üniter dikey hiyerarşi ile sağlanır (Küçükömer, 1994: 51).

Merkezi devlet düzenindeki ulufeli kesim tımarlı kesim ile tımarlı kesim yerleşik alt toplum (reaya) ile merkezi devlet düzeninin imalat kesimi ile merkezi düzenle hala göçebe olanlar arasındaki çelişki ve en önemlisi üst politik toplum ile alt toplum arasındaki büyük çelişki devlet düzeni ve ideoloji ile kendi sınırları içinde tutulabilirler. Fakat bu iç çelişkilerin dış müdahalelere açık hale gelmesi, iç çelişkilerin sınırlar içinde tutulması imkânını ortadan kaldırmıştır. Bu sınırlamanın yıpranması ile köylü ayaklanması (Celaliler), tımarlı sistemin yıkılışı, ayanın ortaya çıkışı, ağa ve eşrafın mülk edinme süreci gelişmiştir. Ayrıca etnik çelişkiler de su yüzüne çıkmıştır (Küçükömer, 1994: 55-56).

Bu şekilde bir dönüşümün en önemli çelişkisi, sivil toplumu bulunmayan politik toplum ile alt toplum arasında olacaktır. Merkezi bürokratik devlet kendisini alt topluma ideolojik birlik ile kabul ettirir. Alt toplumun kendini üretim olanaklarının kalmadığı bir ortamda üreticilerin tekrar üretim araçlarına sahip olmasını yani özgürleşme sürecine girmelerini engeller. Küçükömer'e göre temel sorun doğrudan üreticilerin özgürleşmesi ve politik topluma girmesidir. Hâlbuki böyle bir devrim sivil toplum öğelerinin kurulması sürecinde var olur. Türkiye örneğinden hareketle bürokratik devrimcilerden bir grubun merkezi devlet düzenini ele geçirirken düzeni, alt toplumca kabul edilmiş bin yılı aşkın ideolojiden ayırmaya kalkması imkânsız bir girişimdir. Cumhuriyet'te Jön Türklerin devrimle kast ettikleri buydu (Küçükömer, 2013c). Bu alt toplumun yukarıdan özgürleştirilememesidir (Küçükömer, 1994: 56).

Bizde batıdaki anlamda bir sivil toplum hiçbir zaman oluşmadı ve onun çeşitli tarihi kategorileriyle bağlamı ayrışık politik toplumu da belirmediyse, ondan yararlanarak bir düzenleme ve değiştirmeye girebilmek için kendimizle onun

arasındaki farkları iyi bilmek zorundayız. Ayrı lojik tarihi kategorileri birbirine indirgeyemeyiz. Batı'ya ait kurumların indirgenebileceği ortak unsurlar bulunsa dahi farklı bir kültürü reddedip ona indirgemek nasıl bir gerçekçiliktir? Osmanlı Batı'yı etkilemiş ve ondan etkilenmiştir. Ama sözünü ettiğim politik bütüncül miras özünde değişmemiştir. Onun içindir ki bütün düzenlemeler, Tanzimat ve sonrası, yüzeysel kalmıştır. Onun içindir ki Osmanlı'da iç kavgaların gerçeği, dar ve ayrılmaz bürokratik iktidara karşı dini formlarıyla birlikte çeşitli seviyelerde halk tabakalarının mücadelelerinde aranmalıdır. Demokrat Parti bu mücadelelerin bir tür mirasçısıdır. Büyük yanlışları ve dolayısıyla 1946 Ruhü'nu redde varan tutumuyca ayrılmaz bürokratik miras karşısında, iktidar olabilmek için her çevreye verdiği tavizlerin kayganlığındandır. Ne demişti rahmetli Menderes: "Biz hiçbir zaman devlete hâkim olamadık" (Küçükömer, 1994: 135).

Küçükömer, *Düzenin Yabancılaşması* adlı eserinde sivil toplumun kurulmadığını ve Ona göre en önemli sorunun insan sorunu olduğunu ve Doğulu ve Batılı insan ayrımının kriterlerini aradığını belirtir. Sonuç itibarıyla, bürokratik politik mirasımız içinde doğal ve lojik olarak politik toplumun daima dar kaldığını, bizde ilginç ve doğal olan politik toplumun darlığının sivil toplumun da darlığından kaynaklandığını belirtir. Ona göre, otonom ihtiyaç toplumu yoksa ya da çok sınırlıysa politik toplum da dardır. Yani sivil toplumun yokluğu bütün toplumun politik toplum olduğunu göstermez. Demokrat yurttaşlık geleneği hemen hiç oluşmamış bütün Doğu toplumlarında durum budur. Devletin bilgi düzeyini, halkının bilgi düzeyinden soyutlayamayız. Devlet ve birlik adına almasıksızlık boyutsuzluğa dönüşebilir. Her şeyi böyle değerlendiren toplumun bilgili omnipotent devleti sözde omnipotenttir. Küçükömer, Osmanlı İmparatorluğu'nun da böyle çöktüğünü iddia eder. Toplum değerlendirmesini, bilgi ve almasıksız seviyeleriyle doğru orantılı olarak yapacak, irade de o zaman söz konusu olacaktır. Tek boyutla irade ve seçim olamaz. İradenin yokluğunda sorumluluk da yoktur. Demokratik meşruiyet buradan irdelenebilir. Bürokratik ortodoksluk karşısında kişilerin, grupların, sınıfların sağlıklı ve çok defa gerçekdışı ihtimallere yatkınlıkları yadırganmamalıdır (Küçükömer, 1994: 134).

B. Demokrasi

Küçükömer, Batı'daki devletin Grek ve Romalılarından beri iktidarın bölünmüş olduğunu belirttikten sonra Batı'daki şimdiki devleti Batı kültür mirası içinde değerlendirerek ona salt burjuva devleti diyemiyor. Batı'da politik devrimler ve iktidar belirlenişi öncelikle verginin konması, uygulanması ve sarfının kontrolüne katılma kavgasıdır. Vergi koyma gücü iktidarla özdeştir. Bizde ise vergi ödeyenlerin grup ya da sınıf olarak politik seviyede iktidar ağırlığının olmadığından yakınıyor. Ayrıca bütçe ve vergilerin harcanmasının kontrolünü demokrasi seviyemizle bağlantılı kabul ediyor. Gerekli yoldan hesap soracak politik seviyenin gelişmesi ile bağlantılıdır. İnsan olarak her seviyedeki haklarını talep edecek bunu dayatacak otonom grup ve sınıf örgütlerinin zorunluluğunu dile getiriyor (Küçükömer, 1994: 166-167; Küçükömer, 2013b).

Küçükömer'e göre ortak hafıza sanki toplumsal bir tabiata benzer ve bir iki nesilde silinerek yeni bir yapılaşmaya kolayca açık değildir. Bunu eğitimle sağlanabileceği konusunu irdelediğinde Kemalistlerin tevhidi tedrisat ile amaçlarının eğitim birliğinin aynı fikirde aynı zihniyette fertlerden oluşmuş millet yapma olduğunu o halde yeni diye sunulan okul sisteminin de aynı fikirde ve aynı zihniyette insan yetiştirmeyi amaçladığının bu durumunda aslında eski yapımızın sürekliliğini gösterdiğini belirtiyor (Küçükömer, 1994: 191-192).

Küçükömer'e göre, eğer aşağıdan yukarıya iktidara yönelik yaptırım gücü olan demokratik mekanizmalar yeterli ölçüde kurulamamışsa yani iktidarın sahibi ya da kaynağı halk olamamışsa hükümet olmak anlamında iktidarda bulunmak aşağıdan gerçekçi, yeterli desteğin ve onayın eksik olduğunun göstergesidir. Bu eksiklik bizdeki krizlerin potansiyel kaynağıdır (Küçükömer, 1994: 192).

Çok partili hayata geçildiği Demokrat Parti döneminde parti yöneticilerinin zihinlerinde üst politik birim olarak topak yukarıdan devlet kavramı yaşıyordu. İmparatorluğun yıkılış kargaşasında, Kurtuluş Savaşı ve sonrasında cumhuriyetin kuruluş aşamasında, saltanat ve hilafetin kaldırılması şartlarında yukarıdan devlet kaçınılmaz gözükebilir. "Fakat demokrasi deneyine girildiğinde bin yıllık güçlü devlet geleneğine sarılmak halk hakimiyeti adına halka fazla güvenilmediğini de belirtmiyor mu?" şeklinde bir soruyla devleti yönetenlerin bakış açılarını ortaya koyuyor (Küçükömer, 1994: 193-194). Küçükömer çözüm önerisi olarak şöyle diyor:

Hürriyet ve hâkimiyet aşağıdan yukarıya doğru iktidar bölünmüşlüğüne çeşitli seviyelerde birbirine bağlı işleyişle çözülebilirdi. Buna ait gelenek ve çelişkilere rağmen kurumlar kurarak çözülebilirdi. Böylece halk iktidarına dayanan otorite de zaman zaman sürekliliğinde kurulur ki, onun hakemliğine ihtiyaç vardır. Geçişe ait yukarıda kişisel veya otorite, demokrasiye geçişle uyumlu olduğu ya da ona katkısı olduğu sürece savunulabilir" (Küçükömer, 1994: 194).

Küçükömer bu çözüme DP'nin, CHP'nin ve halkın hazır olup olmadığını sorguluyor. Ona göre bin yıllık devlet geleneğinde üst politik birimde ya da politik alanda halk yoktur ve halk politik karar ve yaptırım öznesi değildir. O halde yapılması gerekenin yukarıdan devlete sarılmak onu ele geçirmek yerine yeni bir kuvvetli çağdaş devlet kurmak için halkı politik alana çekmek ve bunun için gerekli yolları açmak olduğunu belirtiyor. DP'nin bu fırsatı yakaladığını fakat yeterli şekilde kullanamadığını, kullanmasına yeterli fırsat verilmediğini de ifade ediyor (Küçükömer, 1994: 194).

Muhalefetin yokluğu konusuna da değinen Küçükömer, bin yıllık devlet geleneğinde muhalefetin olmadığını, oysa tutarlı demokrasilerde muhalefet devletin bir parçası sayıldığını vurguluyor. Fakat Demokrat Parti döneminde muhalefette olan CHP'nin hâlâ bin yıllık yukarıdan devletin sahibi gibi davrandığını söylüyor. Bu çizginin 27 Mayıs İhtilaline vardığını ve 27 Mayıs Anayasasının yine yukarıdan bir anayasa olduğunu belirtiyor. Ayrıca ordunun hükümetin emrinde olması gerektiği halde olmayışını seçim sandığından çıkmanın yani hükümet olmanın gerçek bir iktidarı temsil edemeyeceğini de sorguluyor (Küçükömer, 1994: 195).

Küçükömer her daim Batı'da iktidarın bölünmüşlüğüne vurgulamıştır. Ayrıca bu bölünmüşlük olmadan Montesquieu'nün iktidar ayrışması ilkesinin gerçekleşmeyeceğini iddia eder. İktidar ayrışmasının bir anayasada yazılmış olsa bile gerçekleşmeyeceğini ileri sürer. Küçükömer, Batılı düşünürlerin artık yapılaşmış iktidar bölünmüşlüğüne analiz etmeyeceklerini onlar için bunun doğal bir veri olduğunu belirtir ve Doğulu bizlerin bu bölünmüşlüğü geçmişimizde olmadığını görmeli ve analizimizi ona göre yapmalıyız. İktidar bölünmüşlüğüne bir ön koşul olmadan iktidar ayrışmasının mümkün olamayacağını vurgular (Küçükömer, 1994: 201).

Yine demokrasiye dair bir yazısında halkın ne zaman anayasa yaptığını sorgular ve bütün anayasalarımızın yukarıdan verili olduğunu ve hepsinin "geçmiş yaşam tarzının ürünü olan halen süren şimdi çağdaş gerçeklerle uyumsuz bir azınlık tarafından hazırlanmış ve ısmarlanmış" olduğunu ifade eder. Bu noktada aydınların herhangi bir işlevinin olup olmadığını ise karar seviyesinde olmamakla birlikte aydınların alternatif uyarılar yönelttiklerini belirtir. Aydınların sürekli yukarıdan, tepeden inme çemberde kaldığını, bu sebeple değişik boyutlu kültür ve düşünce seviyesindeki bir toplumun, tarihinde sürekli iktidar bölünmüşlüğüne yaşamış toplumların ürünü olan formları -bu form ithalinin Türkiye'de işlerliğinin ne olacağını derinlemesine düşünmeden ve araştırmadan- alarak asri olacağını düşündüğünü ifade ederken; bunun ise ancak "aydınların yenilgi tuzağı" olarak açıklanabileceğini belirtmiştir (Küçükömer, 1994: 201).

Askeri darbelerle bakışı ise anayasa, parlamento gibi formların meşruiyetin kaynağı olması durumunda her on yılda bir nasıl darbe yapılabildiğini soruyor ve cevap olarak Türkiye'de geçmişin politik bir mirası varsa bunun politik toplum yapısında olduğunu ve bu mirasın sürekli olarak küçük bir azınlığın tekelinde olduğunu vurguluyor ve eğer hâkimiyet milletin ise her on yılda yaşananların ışığında hâkimiyet ve meşruiyet kavramlarının incelenmesinin gerekliliğine vurgu yapıyor. Bu gereklilik fiili durumların esiri bir toplum olmak istenmiyorsa yapılması gerekliliğidir (Küçükömer, 1994: 202).

Küçükömer, "Cumhuriyet içinde halkın politik toplumun içinde midir, dışında mıdır?", "Ülkede çeşitli seviyelerde iktidar bölünmüşlüğüne açık yapı ya da gelenek yoksa hukuk nasıl yapılır ve korunur?", "Anayasa nasıl yapılır ve korunur?" gibi sorulara cevapların, cumhuriyetin içinde üretilemediğini ortaya koymuştur. Ona göre, hukukun üstünlüğü korunamayıp, sadece bir form olarak kalmıştır. Hukuk sisteminin ülkede iktidarı paylaşan güçlerin çeşitli seviyelerdeki mücadelesiyle kurulması gerektiği, öncelikle çağdaş formları savunduğunu iddia edenler tarafından anlaşılabilmiştir. Bazı kurumların otonomi kazanmaya başlaması göze batmış ve ilk fırsatta yok edilmeleri planlanarak on yılda bir darbelerle bu uygulanmıştır. "Hâkimiyeti yukarıdan temellük etmiş *arşetipik* 'sahip'lerinden biri vermiş, almaya hazır bir sürüsü de sıranın kendisine gelmesini beklemektedir..." (Küçükömer, 1994: 202).

Küçükömer darbe neticesi yapılan anayasaların halkla bağlantısının olmadığını belirttikten sonra çok iyi olduğu söylenen 1960 anayasasını halkın niye savunmadığını da sorgular (Küçükömer, 1994: 202). O, 1982 Anayasasının yukarıdan inme olması sebebiyle antidemokratik olduğunu, halkın dışında yapıldığını ve sanki belli grup ve sınıfların diğerleri üzerinde hâkimiyet kurmasının imkânını da taşıdığını düşünür. Bu

anayasanın özünün değiştirilmesi çabaları tarihi politik mirasın reddi süreciyle özdeşleştirilebilir. Zira Küçükömer demokratik misakın bu olduğunu, çağdaş meşruiyet ve hâkimiyetin bu girişimle ortaya çıkacağını söylemektedir. Eğer partiler milletin hâkimiyeti ilkesini halka mal etmek, halkın tartışmasını sağlamak amacıyla birleşebilirlerse on yılda bir askeri kesintiler ve yeni anayasaların yazılmasına meşru bir engel oluştururlar. Bu uzun bir süreçtir ve iki önemli sonuç ortaya koyabilir: İlki, halk için gerekli olan kuruluşların girişimi yapılı ve halk bu kuruluşların gerekçelerini görüp anlayabilir. İkincisi de, sivil disiplin olarak adlandırdığı karşılıklı disiplin belirir. Sivil toplum için sivil disiplin şarttır. Toplumun çeşitli kesimleri arasında mesafe oluşturur ve halkın kendini hesaba katmasını sağlar. Sonuç olarak darbecilerin darbe gerekçeleri ile partilerin müdahaleye karşı çıkış gerekçeleri herkesin gözü önüne serilir. Ülkenin zafiyetinin halkın etkin olmayışından kaynaklandığını belirttikten sonra halkın etkinliğini arttıracak her girişimin cuntacıların müdahalesini ve gerekçelerini çürütecektir. Bu sürecin sağlıklı işleyebilmesinin de haberin ve haber kanallarının demokratik işleyişi ile mümkün olacağını, tek taraflı ve yetersiz, saptırılmış bilgi kaynak ve kurumlarının reddedilerek bunların yerine demokratik işleyişi olanlarının kurulması gerektiğini, bunun katılım için bir şart olduğunu söylemektedir. Ona göre halkın hak ve yetkilerine sahip çıkması ve tarihi politik mirası reddetme ile yeni anayasa yapma girişimini özdeşleştirilmesi katılımın kurumlaşması için zorunludur (Küçükömer, 1994: 203-204; Küçükömer, 2013a).

C. Anayasa

Küçükömer, yazılı olmayan ve politik-toplumsal ilişkileri düzenleyen şekilde iki tür anayasa düşünmektedir. Birincisi, uzun geçmişten tekrar ederek gelen miras olarak insan-insan ilişkileriyle, insan devlet ilişkilerini derinden düzenleyen bir yapıyı; ikincisi ise iktidarın bölünmüş birimlerini oluşturmak üzere yapım sürecinde halkın da içinde olacağı ve evvela insan-insan ilişkilerini düzenleyen daha sonra onun üzerinde bu ilişkilerle devlet arasındaki ilişkileri düzenleyecek bir anayasayı temsil etmektedir. Bu ikincisi halk anayasasıdır ve Türkiye’de yapılmamıştır. Yapılabilmesi için birinci tür anayasanın yani yapılaşmış miras olanın anlaşılması gereklidir (Küçükömer, 1994: 185).

Batı’nın modern çağ devletlerinin kuruluşunu dış etken olarak etkileyen Osmanlı İmparatorluğu, politik ve ideolojik bütünlüğünü kaybederek yıkılış sürecine girmişti. 19. yüzyıl sonlarında Osmanlı’da iki politik model var: i) Jön Türklerin meşrutiyet modeli. Bu, eyaletlerin etnik gruplarının bölünmeden imparatorluk içinde temsiline dayalı idi. Oysa tarihi tersine çevirmek Osmanlı’nın elinde değildi. Daha evvel buna ait bir gelenek yoktu. Yıkılış döneminde, bir boyutu milliyetçilik akımları, diğeri ise sanayi devrimini yapan ülkelerin önüne geçilemez hayati çıkar kavgası olarak emperyalist hesapları, birbirini tamamlayan şartları oluşturmaktaydı. ii) Sultan Abdülhamit ve Ahmet Cevdet Paşa’nın geçmişle tutarlı, dine dayalı, otoriteyle bütünlük arayan ama çağın şartlarında uygulanması zor romantik nitelikli modeli. İki modelin çarpışmasının neticesi: İktidar boşluğu ve çöküntü (Küçükömer, 1994: 186).

Batı'daki gelenek ve kurumların Doğu toplumlarında olmayışının izahını şöyle yapar: Doğu toplumlarında politika toplum yerine halk yerine toplum üstü bir birimde yapılmıştır. Bu üst birimde daha alt birimlerinde bölünmüş iktidar sahiplerinin katılacağı karar organları olmamıştır. Doğu'da genellikle iktidarın bölünmemişliğine dayalı toplum vardır. Bir bölünme varsa bu geçici ve istisnaidir. Batı'da tersi bir durum söz konusudur. En despotik krallıklarda dahi göz önünde bulundurulması gereken çeşitli düzeylerde otonom yapılar vardır. Alt politik iktidarlar sanki bir sözleşme neticesi gibi ortak çıkarların birleştirilmesiyle devleti kurmuştur. Bölümlerin zorunlu kıldığı birleştirmeden doğan devlettir. Hâkim sınıflar içindeki bu bölünme Batı'da giderek yeni ve farklı sınıfların mücadeleleri ile onların da iktidar bölümleri oluşturmalarına doğru seyretmiştir. Yerel meclisler, senatolar, halk meclisleri, konseyler, parlamentolardan oluşan farklı düzeylerdeki farklı iktidar odakları ya karar ve yaptırımcı ya da karar ve yaptırımları kontrol ile kısıtlayıcı şekilde görev üstlenmişlerdir. Doğu toplumlarının bu organlara sahip olmamasının nedenlerinin anlaşılmadan Türkiye'de çağdaş demokratik iktidarın asıl sahibi olarak gerçekçi bir halk anayasasının yapılamayacağını belirtiyor (Küçükömer, 1994: 189).

Küçükömer'e göre Doğu toplumunda genel olarak binlerce yıl halk ya da halkları kapsayan toplumlar, toplumun üzerinde bir birim tarafından yukarıdan yönetilmişse, halk/halklar yaptırımcı iktidarları olamamış ve politik alan dışında kalmışsa politik bir özne olamamışsa, din ve ideoloji ile bu bir bütünlüğün ondaki sulhun koşulu olarak doğal kabul edilmişse, binlerce yıl sürekli tekrarlayan bir toplumsal yaşamın içinde ortak bir hafıza ve güdüsel bir davranış yapısının oluşup oluşmadığını irdelemiş ve bu ortak hafızanın iki yönüne değinmiştir. İlki yukarıya itaat kabiliyetinin yerleşmesi ve aşağıya tahakküm eğilimi bu doğal olarak antidemokratik bir eğilim. İkinci yönü doğal insan için olumsuz olarak aşağıdakilerin üst politik birimle olan çelişkilerine dayalı eziklik ve acıları temsil eder. İşte bu davranış yapısında binlerce yıllık birikmiş yazılı olmayan bir anayasa vardır (Küçükömer, 1994: 190).

Küçükömer bu anlayışın mayamızda olduğunu ve anayasamız gibi bizi güttüğünü vurguluyor. Bu durumu izah amacıyla sendikalarımızın, belediyelerimizin Batı'lı anlamda yerel politik birimler olmadığına, aşağıdan yukarıya örgütlü yaptırımcı demokratik mekanizmaların oluşmamasına değiniyor. Parlamentonun halkın iktidarını ne yoldan temsil ettikleri ve askeri girişimlere maruz kaldıklarını, kendilerini sağ ya da sol olarak adlandıranların mayamızdaki yapının güdüsü dışına çıkamadığını vurguluyor. (Küçükömer, 1994: 190-191).

İmparatorluğun yıkılış kargaşasında olanların yıkılışın derindeki bağlarını görme imkânı yoktu. Yıkılışla birlikte otorite boşluğu kaçınılmazdı. Bu çaresizlik Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet tarihinde milli hâkimiyet idealini dile getiriyordu. Ama diyaloglarla milli hâkimiyet yerine monoloğa dayalı milli hâkimiyet hayata geçirildi. Bu durum hâkimiyet ve özgürlük kavramlarının çelişkisini göstermesi bakımından bir deney gibiydi. Özellikle dışa karşı iktidar ve otorite boşluğunu doldurabilmek amacıyla milli hâkimiyet özlemi ülkenin kaderine yani geleneksel Mülk'e (politik olana) hakimiyet özlemi ağırlığında olacaktı. Şartların da zorlamasıyla milli hâkimiyet politik alanı dar

tutacak bu açıdan da milli hâkimiyet özgürlük ve demokrasi içeriğinden yoksun olacaktı. Böyle bir ağırlıkla Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet tarihi (kuruluş sürecinde) kuvvetli devlet ile kuvvetli hükümet, kuvvetli devlet ile kuvvetli iktidar, milli hâkimiyet ile demokrasi, iktidar ile otoritenin birbirine karıştırıldığı bir dönemdir aynı zamanda (Küçükömer, 1994: 187).

IV. Sonuç

Türkiye'de sivil toplum meselesini ilk defa gündeme getirip, tartışılması gerektiğini, daha da önemlisi inşa edilmesi gerektiğini dile getiren İdris Küçükömer, toplumsal meselelere ilişkin birçok konuda hâkim anlayışı sarsacak nitelikte düşünceler ileri sürmüştür. Bütün bir ömrünü ontolojik ve epistemolojik arayışla geçiren, bu arayışı boyunca en acımasız soruları kendisine ve kendi toplumuna soran Küçükömer, ne olduğunu/olduğumuzu anlayabilmek ve sonrasında da ne olması/olmamız gerektiğini ortaya koyabilmek için yoğun bir mücadele vermiştir.

Batı toplumlarına hâkim olan ve bütün dünya için ideal olarak sunulan niteliklerin, Türk toplumunun temel değerlerine ve özelliklerine uygun olup olmadığını sorgularken, Batı'nın ideal olarak sunduklarına Batı'dan yöneltilmiş bir ideolojinin kazandırdığı bakış açısına sahip olması en büyük avantajı olmuştur. Lakin kendisi gibi sosyalist anlayışa sahip diğer düşünürlerin, böylesine bir sorgulamaya girmeksizin, devlet tarafından hatta daha kötüsü Batılılar ve Batıcılar tarafından ileri sürülen bakış açısını ve görüşleri benimsediği hatta savunduğu düşünüldüğünde Küçükömer'in korkusuzca yaptığı sorgulamanın bilimsel ehemmiyetinin ne kadar fazla olduğu her geçen gün daha da anlaşılmalıdır. Buna dile getirdiği ve iddia ettiği fikirlerin tutarlılığının ve isabetliliğinin, her ne kadar yaşadığı dönemde bu fikirlerden ötürü suçlansa ve horlansa da, kendisinden sonraki dönemlerde daha da netleşmesi eklenince değeri büsbütün inkâr edilemez hale gelmektedir.

Batı toplumlarının kendi dinamikleri içinde ve kendi tarihi sürecinde kazandığı niteliklerin, başka toplumlara model olarak sunulması düşüncesini baştan reddeden Küçükömer, bu durumun bilimsel olarak da mümkün olmayacağını ortaya koymak için hem Batı toplumlarının hem de Doğulu toplumların özelliklerini ve zaman içerisindeki dönüşümleri ortaya koymuştur. Batılı ve Doğulu toplumların özelliklerini araştırırken, bir yandan da kendi toplumunun da bunlardan hangisine ait olduğunu tespit etmeye çalışmıştır. Küçükömer'i tanıyan birçok kişi onu ve onun hayatını, kendi toplumunun ve bireysel olarak kendisinin ne olduğu ve ne olması gerektiği sorusuna cevap arayışından müteşekkil olduğunu söylemektedir. Bugün bile yoğun bir şekilde sürdürülen kimlik ve "nelik" arayışında, Küçükömer'i daha da farklı kılan, onun epistemolojik farklılığına rağmen ulaştığı neticelerdir.

Türk toplumunun Batılılaşamayacağını söylerken, yönetici kesimin "Batılılaşmamadıklarımızdan mısınız?" türünden bir bakış açısıyla meseleyi değerlendirdiğini de ortaya koymaktadır. Küçükömer, yabancılaşan düzeni anlatırken, bir düzenin yabancılaştırılmaya çalışıldığını net bir şekilde ortaya koymuştur. Fakat bize göre, yabancılaşan düzenin, "düzen" olan kısmına ilişkin sorgulamasını

tamamlayamamıştır. Nitekim yabancılaşan ya da yabancılaştırılan bir düzeni, "düzen" olarak tanımlamış olmak, onun sadece bir yapı değil aynı zamanda işleyişi itibariyle düzenli olduğunu da vurguluyor ve kabul ediyor olmak anlamına gelecektir. Bu durumda, bu "düzenin" sadece özellikleri bakımından Batılı toplumdan farkını ve neden Batılı olamayacağını göstermek değil, buna ilaveten bir "düzen" olması hasebiyle Batılı olmasının yanlışlığı ya da gereksizliği de ortaya koyulmalıdır.

Kaynaklar

- Alkan, M. Ö. (2009). "Resmi İdeolojinin Doğuşu ve Evrimi üzerine Bir Deneme". *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, C. I (Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi)* (377-407). 8. Bs. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Beriş, H. E. (2003). "Modernite'den Postmoderniteye". Mümtazer Türköne (der.). *Siyaset* (506-521). Ankara: Lotus Yayınları.
- Berkes, N. (2008). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. 13. Bs. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Canatan, K. (1995). *Bir Değişim Süreci Olarak Modernleşme*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Çaha, Ö. (2000). *Aşkın Devletten Sivil Topluma*. İstanbul: Gendaş Yayınları.
- Doğan, İ. (2003). *Sivil Toplum Anlayışı ve Siyasal Sistemler*. Ankara: Astana Yayınları.
- Doğan, İ. (2014). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*. Ankara: Astana Yayınları.
- Genç, M. "Osmanlı İktisadi Dünya Görüşünün İlkeleri". *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi*, 3. Dizi, 1. Sayı. (1958-1989).
- Gevgili, A. (1990). *Türkiye'de Yenileşme Düşüncesi, Sivil Toplum, Basın ve Atatürk*. 2. Bs., Bağlam Yayınları.
- Kalaycıoğlu, E. ve Sarıbay, A. Y. (Der.). (2000). *Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Keyder, Ç. (1989). *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*. (Çev. Sabri Tekay). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Köker, L. (1995). *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*. 3. Bs. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Küçükömer, İ. (1994). *Sivil Toplum Yazıları*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Küçükömer, İ. (2010). *Anılar ve Düşünceler*. İstanbul: Profil Yayınları.
- Küçükömer, İ. (2012). *Batılılaşma ve Düzenin Yabancılaşması*. 3. Bs., İstanbul: Profil Yayınları.
- Küçükömer, İ. (2013a). *Cuntacılıktan Sivil Topluma*. 2. Bs., İstanbul: Profil Yayınları.
- Küçükömer, İ. (2013b). *Halk Demokrasi İstiyor mu?*. 2. Bs., İstanbul: Profil Yayınları.
- Küçükömer, İ. (2013c). *İdris Küçükömer'le Türkiye Üstüne Tartışmalar*. 2. Bs., İstanbul: Profil Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2009). "Osmanlı'da 18. Yüzyıl Düşünce Dünyasına Dair Notlar". *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, C. I (Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi)* (37-41). 8. Bs., İstanbul: İletişim Yayınları.
- Seigman, A. B. (1992). *The Idea of Civil Society*. New York: The Free Press.

- Somer, K. (2000). *İdris Küçükömer Anısına Türkiye’de Sivil Toplum Arayışları*. (Ahmet Davutoğlu, Güven Avcı, Kenan Somer, Murat Belge) (19-31). İstanbul: Demokrasi Kitaplığı Yayınları.
- Sunar, İ. (Eylül-Aralık 1973). “A Preliminary note on the Politics of Civil Society Formation in Turkey”. *A.Ü.S.B.F. Dergisi*, 24.